

Proměna životních hodnot v České republice v souvislosti s přechodem k demokracii

Lenka Piňosová

Bakalářská práce
2012

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Lenka PIŇOSOVÁ

Osobní číslo: H09143

Studijní program: B 7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika

**Téma práce: Proměna životních hodnot v České republice
v souvislosti s přechodem k demokracii**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti životních hodnot, smyslu života, společenských norem.

Příprava metodiky výzkumné části.

Realizace kvalitativního výzkumu využitím techniky hloubkového polostrukturovaného rozhovoru týkajícího se vlivu změny politického režimu na životní hodnoty respondentů.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat otevřeným kódováním, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

ERIKSEN, T.H. Syndrom velkého vlka. Brno: Doplněk, 2010. ISBN 978-80-7239-244-5.

FRANKL, V.E. Vůle ke smyslu. Brno: Cesta, 1994. ISBN 80-85139-29-2.

KELLER, J. Až na dno blahobytu. Praha: EarthSave CZ, 2005. ISBN 80-903085-7-0.

PRUDKÝ, L. Hodnoty a normy v České republice – stav a vývoj v posledních letech. Brno: Akademické nakladatelství Cerm, 2004. ISBN 80-7204-358-7.

ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. a kol. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.

Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. listopadu 2011

Termín odevzdání bakalářské práce:

4. května 2012

Ve Zlíně dne 12. ledna 2012

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 5.4.2012

.....

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se věnuje proměně životních hodnot lidí v české společnosti v souvislosti s přechodem k demokracii po roce 1989. Teoretická část bakalářské práce je nejprve věnována pojetí hodnot ve společnosti a dále výchově a formování hodnot ve společnosti. Ve třetí části je rozpracován pojem rodina a její vliv na formování hodnot. Snahou bakalářské práce je určit, zda generace lidí narozených v letech 1955 – 1965 vnímá změnu hodnot po roce 1989 v porovnání s obdobím do roku 1989 a pokud ano, zda tato změna může souviset s přechodem k jinému společenskému uspořádání v České republice. Cílem praktické části bylo realizovat výzkum, k němuž byla použita kvalitativní výzkumná strategie. Využitím polostrukturovaných rozhovorů byly získány informace o proměnách hodnot respondentů.

Klíčová slova:

Hodnota, společnost, rodina, smysl života

ABSTRACT

The bachelor thesis focuses on changes in personal value systems in the Czech society after transition to democracy in 1989. The theoretical portion of the bachelor thesis first assesses the societal perception of values, and then analyzes how parenting influences the development of societal value systems. Part three analyzes the family and its influence on the development of personal value systems. The bachelor thesis aims to determine if the generation born between 1955 – 1965 perceives differences in values before and after 1989, and, if so, whether the changes could relate to the transition to a new political order in the Czech Republic. The practical portion aimed to conduct research based on a qualitative research strategy. Semi-structured interviews provided data on the changes in respondents' value systems.

Keywords:

Value, society, family, meaning of life

Děkuji mamince a tatínkovi, dceři a vnukovi za inspiraci. Děkuji Mgr. Soně Vávrové, Ph.D. za trpělivost, vstřícnost a pochopení při vedení mé práce.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Hodnoty bytí spočívají z velké části v tom, jak vroucně jsme je schopni prožívat. Hodnota našeho člověčího života je závislá na hodnotách, které jsou v nás. Lidé si stvořují svůj lidský svět. Je v něm to, co do něho vkládáme.

Josef Čapek

OBSAH

ÚVOD.....	10
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 POJETÍ HODNOT VE SPOLEČNOSTI.....	12
1.1 DEFINICE HODNOT	12
1.2 POJETÍ HODNOT	13
1.3 VÝZKUM HODNOT	14
1.3.1 Schwartzův koncept hodnot	14
1.4 VLIV POROVNÁNÍ NA FORMOVÁNÍ HODNOTOVÉ STRUKTURY	17
2 VÝCHOVA A FORMOVÁNÍ HODNOT VE SPOLEČNOSTI.....	20
2.1 VÝCHOVA A ODPOVĚDNOST	20
2.2 NADBYTEK VERSUS DOSTATEK.....	21
2.3 VZDĚLÁNÍ JAKO HODNOTA	22
2.4 SMYSL ŽIVOTA A HODNOTOVÝ ŽEBŘÍČEK	23
2.4.1 Bezesmyslnost života	24
3 RODINA A JEJÍ VLIV NA FORMOVÁNÍ ŽIVOTNÍCH HODNOT	25
3.1 VÝVOJ RODINY	25
3.2 TYPY RODIN	26
3.3 SPOLEČENSKÉ FUNKCE RODINY	27
3.4 MANŽELSTVÍ JAKO HODNOTA A JEHO ALTERNATIVA	31
3.4.1 Stabilita rodiny a rozvodovost.....	33
3.5 HODNOTY A ŽIVOTNÍ STYL RODINY.....	34
3.5.1 Práce a zaměstnanost.....	34
3.5.2 Volný čas a nedostatek času	36
II PRAKTICKÁ ČÁST	37
4 METODOLOGIE VÝZKUMU.....	38
4.1 CÍL VÝZKUMU	38
4.2 VÝZKUMNÝ PROBLÉM A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	38
4.3 VOLBA STRATEGIE VÝZKUMU A VÝZKUMNÝCH METOD	39
4.3.1 Výběr výzkumného vzorku	39
4.3.2 Výběr metody sběru dat.....	40
4.3.3 Zajištění vstupu do terénu	41
5 REALIZACE VÝZKUMU, ANALÝZA A INTERPRETACE DAT	42
5.1 OTEVŘENÉ KÓDOVÁNÍ.....	43
5.2 INTERPRETACE DAT	44
ZÁVĚR	48

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	50
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	52
SEZNAM OBRÁZKŮ	53
SEZNAM TABULEK.....	54
SEZNAM PŘÍLOH.....	55

ÚVOD

Během druhé poloviny 20. století se v České republice vystřídaly dva politické režimy. Komunistický totalitní režim ovládal republiku více než čtyřicet let a v roce 1989 byla obnovena demokracie, která je zde dodnes. Doba komunismu vedla v oblasti ekonomické a politické v jistém smyslu ke zrušení odpovědnosti jednotlivých občanů za své životy. Tuto roli převzala komunistická strana prostřednictvím svých členů. Sociální problémy režim téměř negoval. Se změnou společenského uspořádání přišla i změna v účasti občanů jak v politické, tak v ekonomické oblasti. Nutno podotknout, že nastolení nového režimu po roce 1989 v České republice nepředvíдалo nárůst negativních sociálních jevů, jako jsou drogy, nezaměstnanost, bezdomovectví atd. Tyto jevy jsou spojeny především s výrazy demokracie, svoboda, odpovědnost. Není náhodou, že jsou to přesně pojmy, které za totalitního režimu sice byly známy, ale nebyly uplatnitelné. V období do roku 1989 stačilo přežít dle podmínek daných systémem. Režim také řešil hlavní existenciální otázky lidí. To však rozhodně nestačí dnes. Na každého je převedena odpovědnost za jeho vlastní život. Dříve potlačovaný vztah k materialismu byl rozvinut v obrovské míře. Stejně tak svoboda rozhodování. To vše přineslo změny ve vztazích mezi lidmi, v morálce, rozvolnění společenských norem a později v celkové náladě společnosti.

Pojem demokracie si postupně každý začal vysvětlovat jinak. Možná, že i to je jedna z příčin současného neutěšeného stavu na politické scéně a mezi lidmi vůbec. Demokracie a odpovědnost by si měly být přímo úměrné. Demokratický systém v západních zemích po 2. světové válce kontinuálně navazoval na svůj předešlý režim. V České republice byla vydobyta demokracie, která však nenavázala na masarykovskou éru, ale byla na dlouhou dobu přerušena totalitním režimem. Generace pamětníků 1. republiky byla vystřídána generací totality, které byla předkládána úplně jiná ideologie a tím i jiný pohled na vysvětlení pojmu demokracie. A náhle po roce 1989 bylo nutno v novém systému žít. Nebylo možné však dosáhnout správného pochopení režimu, protože zmizela návaznost na západní uspořádání. Lidé byli do roku 1989 zvyklí spoléhat na instituce a najednou se měli na tvorbě těchto institucí podílet. Ale v první řadě si většina lidí chtěla užívat všeho „zakázaného“, dříve nedostupného a jen málokdo přemýšlel jinak.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 POJETÍ HODNOT VE SPOLEČNOSTI

Hodnoty jsou bezpochyby velmi důležitým prvkem všech společností. Každá společnost má své charakteristické hodnoty, a to určuje celkový ráz jednotlivých společností. Hodnoty se procesem učení v rámci socializace člověka předávají z generace na generaci a tím jsou zachovány hlavní rysy společnosti. Ke změnám hodnot dochází postupně, velmi pomalu, a to na základě důležitých mezníků v životě jednotlivců, a tím i celé společnosti.

1.1 Definice hodnot

Předložená bakalářská práce se nezabývá pojmem hodnota ve smyslu hodnocení něčeho nebo někoho z hlediska morálky či etiky, ani v souvislosti vyjádření důležitosti – ceny daného objektu. Jedná se o hodnoty každého člověka, jak je má uspořádány, jak ovlivňují jeho chápání žití, jeho jednání a postoje k životním situacím.

Hodnota je jeden z nejvíc diskutovaných pojmů v mnoha vědních oborech. Lze najít nespočet definic hodnot. Jen různé sociologické slovníky jich nabízejí několik.

Jandourek¹ uvádí stručnou definici, že „*hodnota je vědomá nebo nevědomá představa o tom, co je žádoucí.*“, kterou dále podrobněji rozvádí.

Prudký² píše, že „*hodnoty jsou kritérii, podle nichž objekty posuzujeme, a současně jsou samy o sobě objekty, které nabývají váhu (hodnotu)*“.

Poměrně jasnou a výstižnou definici lze nalézt v sociologickém slovníku Geista³: „*Hodnotu lze chápat jako specifický vztah objektu k subjektu, daný významem a smyslem, který má objekt pro uspokojení potřeb postojů, zájmů, atp. subjektu v jeho individuálním i sociálním kontextu.*“.

¹ JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 285 s. ISBN 80-717-8535-0, s. 97

² PRUDKÝ, Libor. *Hodnoty a normy v české společnosti - stav a vývoj v posledních letech*. Vyd. 1. Praha: Kabinet pro výchovu k demokratickému občanství, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2004, 32 s. Studijní text pro učitele občanské výchovy. ISBN 80-720-4358-7, s. 11

³ GEIST, Bohumil. *Sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1992, 647 s. ISBN 80-856-0528-7, s. 104

1.2 Pojetí hodnot

Pojetí hodnot souvisí se socializací jedince. Primární socializace probíhá v nukleární i širší rodině, kde každý jedinec nabývá základní hodnotový systém. Chování získané v rodině si jedinec zpravidla internalizuje. Přijaté vzorce jsou pro každého významným identifikujícím prvkem a změnit je, znamená změnit sama sebe, což je velmi náročné. Sekundární socializací prochází každý člověk v průběhu života a hodnoty, které získává, nejsou neměnné. Jsou ovlivněny zkušenostmi, prostředím, vrstevníky atd. Postupně si každý dospělý jedinec vytvoří takovou soustavu hodnot, která se skládá z toho, co člověk považuje za nejdůležitější pro to, aby mohl žít po svém a byl v životě spokojený.⁴ Člověk tedy poznává hodnoty během celého života a je jen na něm, jaké si zvolí, aby vyhovovaly jemu osobně. Důležité však je, aby nekolidovaly s normami chování ve společnosti, v rodině, ve škole, mezi vrstevníky atd. Prudký⁵ ve svých učebních textech popisuje rozhodující atributy vztahového rámce hodnot a jejich okruhy problémů. Patří mezi ně pohled na hodnoty z hlediska hodnot žádoucích – tedy to, co má být, nebo z hlediska hodnot chtěných – to, co je přáním jedince. Musíme vždy zohledňovat jejich přijatelnost či nepřijatelnost v dané sociokulturní situaci.

Jak zmiňuje Prudký⁶, podle pojetí hodnot společností, ať už v rámci rodiny nebo celé společnosti, lze poznat vývoj jeho kultury. Ovšem není to jen kultura, jež hodnoty ovlivňuje, ale i hierarchie v sociální stratifikaci, určovaná hodnotícími kritérii. Co je považováno za úspěch či neúspěch, je vždy spojeno s určitými hodnotami, které jsou ve společnosti oceňovány jako méně či více přínosné. Člověk samozřejmě usiluje o svou úspěšnost ve společnosti, ať už je ambiciózní nebo není. Za úspěch přitom může považovat každý něco jiného. Může to být úspěšnost v zaměstnání, spokojenost v rodině, sportovní úspěchy, úspěchy dětí, ale i jen prostě spokojenost se sebou samým. Eriksen⁷ píše, že tento pocit závisí

⁴ PRUDKÝ, Libor. *Hodnoty a normy v české společnosti - stav a vývoj v posledních letech*. Vyd. 1. Praha: Kabinet pro výchovu k demokratickému občanství, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2004, 32 s. Studijní text pro učitele občanské výchovy. ISBN 80-720-4358-7, s. 10

⁵ PRUDKÝ, Libor. *Hodnoty a normy v české společnosti - stav a vývoj v posledních letech*. Vyd. 1. Praha: Kabinet pro výchovu k demokratickému občanství, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2004, 32 s. Studijní text pro učitele občanské výchovy. ISBN 80-720-4358-7, s. 10-11

⁶ PRUDKÝ, Libor. *Hodnoty a normy v české společnosti - stav a vývoj v posledních letech*. Vyd. 1. Praha: Kabinet pro výchovu k demokratickému občanství, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2004, 32 s. Studijní text pro učitele občanské výchovy. ISBN 80-720-4358-7, s. 11

⁷ ERIKSEN, Thomas Hylland. *Syndrom velkého vlka: hledání štěstí ve společnosti nadbytku*. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 2010, 214 s. Sociálně-ekologická edice. ISBN 978-80-7239-244-5 (BROŽ.), s. 33

na tom, s kým je srovnáván. A to, s kým je srovnáván, záleží na tom, v jakém světě jedinec žije. Tento svět si částečně sám tvoří, závisí však také na prostředí a podmínkách, které si jedinec nevybral. Clifford Geertz (in Eriksen)⁸ řekl, že „člověk je zvíře zavěšené v síti významů, kterou si sám vytvořil“. Jeho kritik Bob Scholte (in Eriksen)⁹ odpověděl, že „pouze někteří skutečně tvoří síť, většina je prostě jen chycena.“ Do jaké míry si člověk ve skutečnosti tvoří život podle svých hodnot a do jaké míry je obětí daného systému, není zodpověditelná otázka, která by měla definitivní platnost.

1.3 Výzkum hodnot

Existují desítky teoretických prací, které se určitým způsobem zabývají tématem výzkumu hodnot a z něho odvozují různé definice. Dle Řehákové¹⁰ jsou v literatuře nejčastěji představovány čtyři škály na měření hodnot: Hofstedeova, Rokeachova, Inglehartova a Schwartzova. Poslední jmenovaná je v současné době asi nejpoužívanějším prostředkem k měření hodnotových orientací. Schwartzovo zjišťování hodnot – Schwartz Value Survey (SVS) a Portrait Values Questionnaire (PVQ) se jeví jako univerzální a úplné. Tato všeobecně respektovaná metoda je hojně používána sociálními psychology a těmi, kteří studují rozdíly mezi hodnotovými orientacemi různých kultur. Rovněž je tento systém používán Evropskou unií, která jeho prostřednictvím každé dva roky zjišťuje hodnoty v různých sociálních výzkumech.

1.3.1 Schwartzův koncept hodnot

Jak uvádí Řeháková¹¹, dle podkladu původně vytvořené pojmové definice hodnot Schwartze a Bilskiho autoři odvodili typologii různých obsahů hodnot na základě úvahy, že hodnoty reprezentují tři univerzální požadavky lidské existence: potřeby jedince jako biologického organismu, nezbytnost koordinované sociální interakce a přežití a zabezpečení zájmů

⁸ ERIKSEN, Thomas Hylland. *Syndrom velkého vlka: hledání štěstí ve společnosti nadbytku*. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 2010, 214 s. Sociálně-ekologická edice. ISBN 978-80-7239-244-5 (BROŽ.), s. 33

⁹ ERIKSEN, Thomas Hylland. *Syndrom velkého vlka: hledání štěstí ve společnosti nadbytku*. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 2010, 214 s. Sociálně-ekologická edice. ISBN 978-80-7239-244-5 (BROŽ.), s. 33

¹⁰ ŘEHÁKOVÁ, Blanka. Měření hodnotových orientací metodou hodnotových portrétů S. H. Schwartze. *Sociologický časopis*, 2006, č. 1, s. 107

¹¹ ŘEHÁKOVÁ, Blanka. Měření hodnotových orientací metodou hodnotových portrétů S. H. Schwartze. *Sociologický časopis*, 2006, č. 1, s. 108

skupin. Výsledkem bylo osm hodnotových typů: pro-sociální (*prosocial*), restriktivní konformismus (*restrictive conformity*), požitek (*enjoyment*), úspěch (*achievement*), zralost (*maturity*), samostatnost (*self-direction*), bezpečnost (*security*) a moc (*power*). „Činnosti konané ve snaze o dosažení každého z typů mají totiž psychologické, praktické a společenské důsledky, které mohou být v souladu nebo v konfliktu se snahou o dosažení jiných typů hodnot.“¹²

K modifikaci teorie autorem došlo na základě výsledků empirických šetření týkajících se obsahu hodnotových typů. Byly odvozeny dva zcela nové typy, které do té doby nebyly v literatuře zmiňovány: tradice a stimulace.

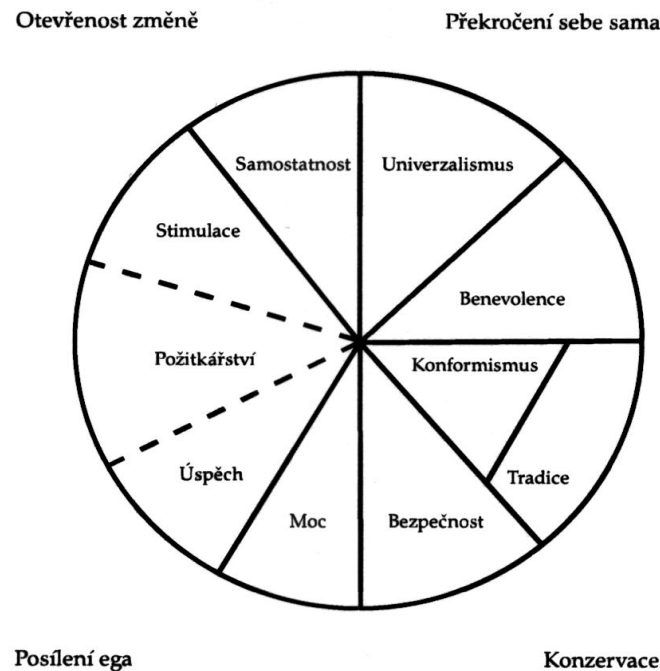
1. Samostatnost (*self-direction*): Cílem je nezávislost myšlení a výběru jednání, tvořivost, zvědavost. Motivační typ byl odvozen z potřeb kontrolovat a ovládat a z potřeby autonomie a nezávislosti.
2. Stimulace (*stimulation*): Cílem je vzrušení, novota, výzva. Typ byl odvozen z předpokladu, že k optimální úrovni aktivace je potřebná pestrost a mnohotvárnost podnětů.
3. Požitkářství (*hedonism*): Cílem je požitek, rozkoš, smyslové uspokojení. Hodnotový typ byl odvozen z potřeby požitků a z potěšení, které vzniká na základě jejich uspokojování.
4. Úspěch (*achievement*): Cílem je osobní úspěch, který se projevuje prostřednictvím schopnosti posuzované podle sociálních standardů. Kompetentní vystupování je podmínkou pro získání zdrojů pro přežití, pro úspěšné sociální vztahy a pro úspěšné institucionální fungování.
5. Moc (*power*): Cílem je dosažení sociálního statusu a prestiže, kontrola nebo dominance nad lidmi a zdroji. K tomu je potřebný určitý stupeň statutové diference. Pro ospravedlnitelnost tohoto faktu je nezbytná akceptace faktu, že moc je hodnota.
6. Bezpečnosti (*security*): Cílem je vlastní bezpečnost, harmonie a stabilita, ale také bezpečnost společnosti a vztahů. Tento hodnotový typ vyplývá ze základních individuálních a skupinových požadavků.

¹² ŘEHÁKOVÁ, Blanka. Měření hodnotových orientací metodou hodnotových portrétů S. H. Schwartz. *Sociologický časopis*, 2006, č. 1, s. 109

7. Konformizmus (*conformity*): Cílem je sebekázeň v jednání, zálibách a popudech, u nichž je pravděpodobné, že by mohly znepokojit nebo ohrozit ostatní a porušit společenská očekávání nebo normy. Typ je odvozen z předpokladu, že jedinci potlačují sklony, které by mohly být společensky rušivé.
8. Tradice (*tradition*): Tradiční způsoby chování u různých skupin na celém světě se stávají symbolem skupinové solidarity, výrazem jedinečnosti skupiny a předpokládaným garantem jejího přežití. Motivačním cílem tradičních hodnot je respekt, oddanost a přijetí zvyků a ideálů, které ta která kultura nebo náboženství zavádí.
9. Spiritualita (*spirituality*): Teologové, filozofové a sociologové chápou spirituální zájmy jako zájmy, které se týkají nejzákladnějšího smyslu existence reality. Motivačním cílem těchto hodnot by mohly být vnitřní harmonie a smysl života nahlížený pomocí překročení každodenní reality.
10. Benevolence (*benevolence*): Jde o úžeji definovanou verzi dřívějšího pro-sociálního typu. Pro-sociální typ se týkal zájmu o prosperitu všech lidí, benevolence se soustřeďuje na zájem o prosperitu těch, s nimiž jsme v každodenním kontaktu.
11. Universalismus (*universalism*): Tento typ zahrnuje dřívější „zralost“ a část „pro-sociálního typu“. Cílem je pochopení, uznání, tolerování a ochrana prosperity všech lidí a přírody. Je nutné akceptovat druhé, kteří jsou jiní a jednat s nimi spravedlivě, jinak to povede k životu ohrožujícím střetům a ke zničení zdrojů nezbytných pro život.¹³

Schwartz předpokládá, že hodnoty v jeho konceptu vytvářejí určitou strukturu se vztahy a výše zmíněnými (kromě dalších) vztahy podobností a opozic. Jeho přístup k měření (pomocí Schwartz Value Survey) předpokládá, že se měří celá hodnotová struktura respondentů, tedy že žádná významná hodnotová dimenze nechybí. Struktura hodnot má potom podobu následujícího modelu:

¹³ ŘEHÁKOVÁ, Blanka. Měření hodnotových orientací metodou hodnotových portrétů S. H. Schwartze. *Sociologický časopis*, 2006, č. 1, s. 109-110

Obrázek 1 Teoretický model vztahů mezi deseti motivačními typy hodnot¹⁴

1.4 Vliv porovnání na formování hodnotové struktury

V současnosti si většina lidí stěžuje na nedostatek peněz, na neustálé zdražování, na ekonomickou krizi, na nezaměstnanost, na to, že si nemohou dovolit koupit nic nadstandardního, nemohou jet na dovolenou atd. Může se zdát, že úspěch a spokojenost jsou v současnosti přímo úměrné finančnímu zabezpečení lidí. Eriksen¹⁵ dává zapravdu informacím, které o nás píší noviny a jiná média, že ještě nikdy v historii se v naší části světa lidé neměli tak dobře, jako v současnosti. „*My, kteří máme to štěstí být na světě na počátku třetího tisíciletí, žijeme objektivně viděno, v ráji.*“¹⁶ Zároveň podotýká, že MY v tomto případě, znamená jen asi pětinu – tedy něco přes miliardu lidí, nikoli celé lidstvo.

Existují takové technické vymoženosti, které byly před dvaceti lety jen sen. I když už ve světě výzkumu byly náznaky možností technického pokroku, určitě alespoň v České repub-

¹⁴ ŘEHÁKOVÁ B. Měření hodnotových orientací metodou hodnotových portrétů S. H. Schwartze. *Sociologický časopis*, 2006, č. 1, s. 112

¹⁵ ERIKSEN, Thomas Hylland. *Syndrom velkého vlka: hledání štěstí ve společnosti nadbytku*. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 2010, 214 s. Sociálně-ekologická edice. ISBN 978-80-7239-244-5 (BROŽ.), s. 14

¹⁶ ERIKSEN, Thomas Hylland. *Syndrom velkého vlka: hledání štěstí ve společnosti nadbytku*. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 2010, 214 s. Sociálně-ekologická edice. ISBN 978-80-7239-244-5 (BROŽ.), s. 14

lice bylo těžké uvěřit, že se pokrok takovou rychlostí rozšíří i do České republiky. Největší rozmach přišel po roce 1989. Hodnoty do roku 1989 byly nastaveny tak, že odpovídaly možnostem společnosti, a životní styl západní společnosti byl opravdu spíše sen. Navíc se zkreslenými představami. Nikdo se nezabýval vysvětlením, které popisuje Keller: „*Západní společnosti od samého počátku moderních dějin podrobují tvrdé a nekompromisní kontrole vše, co souvisí s prací, s podnikáním a s hromaděním zisku.*“¹⁷ Ve společnosti reálného socialismu bylo vše naopak, v oblasti práce a výroby nebyla kontrola žádná, každý měl práci i zisk zajištěn. Vše bylo kontrolováno vládou byrokratického úřadu.

I zde samozřejmě dochází ke srovnávání. V České republice se člověk v době socialismu - do roku 1989 - z širšího pohledu srovnával se společností kapitalismu, ale toto srovnání bylo nereálné. A to jak v politické, tak kulturní, společenské i konzumní oblasti. Hodnoty jedince vycházely především z možností daného režimu. Z užšího pohledu bylo srovnávání v rámci České republiky, tedy jednotlivců mezi sebou, na základě reálných možností hodnotové struktury. V socialismu měl každý zajištěnou práci a tím i příjem, měl spoustu sociálních výhod, stát se o ně za každých okolností postaral. Neměli však právo svobodné volby vládnoucí garnitury, žádné právo svobodného projevu, možností získávání materiálních statků byly omezené, vzdělání bylo rovněž usměrňováno potřebami režimu. Vše bylo řízeno a regulováno. Po roce 1989, tedy v demokracii, stát převedl velkou část zodpovědnosti na jednotlivce, a to jak v oblasti sociální, tak ve zdravotnictví i v politice. Každý se musel více starat sám o sebe, neměl zajištěnou práci, takže ani pravidelný příjem. Na druhou stranu v rámci světové globalizace jsou zde nyní dostupné materiální statky, které dříve nebyly dovoleny, otevřely se hranice a tím i poznávání a vzdělávání. Příležitost poznávání života v zahraničí pomohla hlavně k jisté zvýšené toleranci k jiným kulturám. Dal by se tedy očekávat posun v multikulturní oblasti. Zároveň však vyvstaly problémy menšin v České republice, které v současnosti kulminují.

Nepopiratelná je větší možnost studia v zahraničí. Možná teprve generace, která v jiných zemích vystudovala či studuje, může ovlivnit život v České republice. Je však nezbytné počítat také s tím, že díky otevřenosti hranic hodně lidí zůstane po studiu pracovat a žít

¹⁷ KELLER, Jan. *Až na dno blahobytu*. 3. vyd. Praha: EarthSave CZ, 2005, 132 s. ISBN 80-903-0857-0, s. 86

v zahraničí. Nebrání jim v tom ani jazyková bariéra, ani legislativní podmínky, jako tomu bylo dříve.

Vyrovnat se s nastalou novou situací se daří každému jinak. Někdo je spokojený, někdo nespokojený, někdo zmatený, někdo zklamaný, atd. Každý upřednostňuje něco jiného. Spojují lidé např. vyšší rozvodovost s demokracií nebo se špatně pojatou demokracií? Tyto a další otázky jsou předmětem praktické části bakalářské práce.

2 VÝCHOVA A FORMOVÁNÍ HODNOT VE SPOLEČNOSTI

Jak bylo zmíněno v začátku předkládané bakalářské práce, hodnoty jsou předávány v rámci socializace mezi jednotlivými generacemi. Nejvíce k tomuto procesu dochází výchovou, zejména v rodině. Jak zmiňuje Prudký¹⁸, co rodiče považují na základě svých zkušeností za užitečné, to se snaží předávat svým dětem. Zrovna tak se to děje ve školách, kde učitelé vlastně předávají hodnoty založené na svých životních zkušenostech na žáky. Další ovlivnění přichází od vrstevnických skupin během života. Výchova tedy ovlivňuje základní formování hodnot jedinců a tím i celé společnosti.

2.1 Výchova a odpovědnost

Čím více možností člověk má, tím by se měla zvyšovat jeho odpovědnost. Výchova k odpovědnosti je jedním z pilířů zdravé společnosti. Dle Krause¹⁹ je výchova společenský jev, který se projevuje jako záměrné vstupování do socializace jedince po celou dobu jeho života, které probíhá v určitém sociokulturním prostředí. Vychází z podmínek konkrétní společnosti. Určitě je základ výchovy v rodině a tam také každý jedinec získává návyky a vzory chování. Otázkou však je, jak mohla působit a působí generace ročníků 1971 a starší na své potomky, vzhledem k tomu, že měla sama problém s vyrovnáním se s životními změnami. Více či méně se tato skutečnost ve výchově dětí odrazí. Znovu se vracíme k žebříčku hodnot člověka, potažmo celé společnosti. Hodnoty lidí po roce 1989 musely být nutně ovlivněny a jen silná osobnost dokáže odolat „nástrahám“. Většina je však po nenasycené době hladová po nových možnostech, materiálních statcích a informacích. To také ovlivňuje celkový postoj společnosti, nastavení nových norem a zvyklostí. Vzniká tím ještě naléhavější potřeba výchovy k odpovědnosti.

A má-li člověk ustát tuto novou situaci, měl by si ujasnit, co podle něj má smysl a co ne. Podle Frankla²⁰ smysl nemůže být dán, ale musí být nalezen. Protože dávání smyslu by

¹⁸ PRUDKÝ, Libor. *Hodnoty a normy v české společnosti - stav a vývoj v posledních letech*. Vyd. 1. Praha: Kabinet pro výchovu k demokratickému občanství, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2004, 32 s. Studijní text pro učitele občanské výchovy. ISBN 80-720-4358-7, s. 10

¹⁹ KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2001, 199 s. ISBN 80-731-5004-2, s. 41

²⁰ FRANKL, Viktor Emil a Elisabeth S. LUKASOVÁ. *Vůle ke smyslu: vybrané přednášky o logoterapii*. Překlad Vladimír Jochmann. Brno: Cesta, 1994, 212 s. ISBN 80-853-1929-2, s. 18

vedlo k moralizování. Žádný vychovatel, psycholog ani psychiatr nemůže klientovi dát smysl, ale může pomoci ho najít. Pokud by chtěl dávat smysl, tak vlastně moralizuje, a to nesmí. Morálka ve starém smyslu už nebude hrát svou roli a odpovědnost se bude odvíjet od přístupu k hodnotám. „*Hodnotám nemůžeme učit – hodnoty musíme žít.*“²¹

2.2 Nadbytek versus dostatek

Jako společnost dostatku a společnost nadbytku se možná dá v poměrech naší republiky definovat období do roku 1989 a po něm. Ať už někdo souhlasil s minulým režimem nebo nesouhlasil, z hlediska podmínek k životu byla společnost určitě dostačující k potřebám člověka. Zákonitě se vzrůstajícími možnostmi člověk chce více a nestačí mu dva druhy chleba, ale deset druhů a i tak dokáže být nespokojen.

Historik a spisovatel Zdeněk Čech²² říká, že hlavním problémem současnosti je nenasytost. Podle něj střední třída pomalu mizí ze společnosti a většina lidí přežívá od výplaty k výplatě. Lidé jsou více než 20 let pod vlivem reklamy na různé materiální věci či služby, které zvyšují jejich životní úroveň. Chtějí víc a víc, zřejmě v očekávání, že pak se budou mít dobře. Jsou ochotni se kvůli tomuto očekávání dostat do dluhové pasti, jež se postupně stává fenoménem dnešní doby. Znovu vyvstává otázka zodpovědnosti každého člověka, jestli podlehne, a to se všemi důsledky, či nikoli. V minulosti se do takové situace lidé nedostávali, protože největší zodpovědnost přebíral stát. Uzákoněním povinnosti pracovat měl každý člověk zajištěnou mzdu a tudíž i zdroj pro případné krytí svých dluhů.

I z toho jasně vyplývá, že společnost sama o sobě člověka nedokáže uspokojit. Spokojenost musí vyplynout z něho samotného. Z pohledu dostatku či nadbytku lze tedy usuzovat, že by ani jedno nemělo mít vliv na šťastný a naplněný život. Nezbyvá, než aby si člověk seřadil hodnotový systém sám. Ten vyplývá ze společnosti, výchovy a genetické dispozice a je na každém jednotlivci, do jaké míry se nechá ovlivnit okolím a zároveň uspokojí své potřeby. Každopádně žebříčky hodnot jednotlivců by měly do celkového společenství zapadat. Spolu s nalezením smyslu v určitých situacích pak určitě může jedinec dojít ke spokojenému

²¹ FRANKL, Viktor Emil a Elisabeth S. LUKASOVÁ. *Vůle ke smyslu: vybrané přednášky o logoterapii*. Překlad Vladimír Jochmann. Brno: Cesta, 1994, 212 s. ISBN 80-853-1929-2, s. 19

²² Parlamentní listy. [online]. [cit. 8. 12. 2011]. Dostupné z: <http://www.parlamentnilisty.cz/rss/zpravy/Cesi-se-maji-dobre-tvrdi-odbornik-Jsou-jen-nenasytni-216288>

životu. Znovu to jen potvrzuje, že neplatí přímá úměra mezi vzrůstajícím uspokojováním potřeb a spokojeností v životě.

2.3 Vzdělání jako hodnota

Nabízí se, že jistou roli v řešení této situace by mohla hrát vzdělanost společnosti. Během procesu vzdělávání jedinec získává vědomosti, dovednosti a poznatky, jejichž souhrnem je na konci tohoto procesu jako konečným produktem – vzdělání. Vyšším vzděláním jednotlivců by mohlo být dosaženo větší odpovědnosti lidí. Vzdělání má přinášet rozšíření obzorů, znalostí, zkušeností. Zdá se však, že hlavní motivací pro dnešní mladé lidi je vidina získání „lepší“ práce a tudíž i výdělku., takže orientace opět spíše na materiální stránku života. Je však nezpochybnitelné, že vzděláváním člověk získá větší přehled v životě. Tak tomu bylo i dříve. Rozdíl byl v tom, kdo mohl studovat po základní školní docházce. „*Pevné úředně stanovené kvóty určovaly podíl dětí vyvolených pro další studium nejenom podle původu, ale i podle pohlaví.*“²³ I vysoké školství bylo regulováno, a to především tím, že bylo pomyslně určeno pouze pro elitu národa, v tehdejší době samozřejmě především politickou elitu. Vzdělání hodně ovlivňovalo celkové postavení člověka ve společnosti. Možný uvádí, že „*otevřením středního vzdělání soukromým školám přineslo obrovský pokrok, neboť v tomto sektoru školy už konečně soutěží o žáky.*“²⁴ Týká se to i vysokého školství. S tímto tvrzením však lze souhlasit jen částečně, protože v současné době vlivem ekonomických tlaků v „boji o studenta“ mezi školami často dochází k podstatnému snížení úrovně vzdělávání na školách. Může se pak zdát, že v České republice je snaha srovnání úrovně vzdělanosti národa s Evropou ne kvalitou, ale kvantitou. Lze však zároveň předpokládat, že vzhledem k mnohem větším možnostem ve výběru studijních oborů je možné získat i hodnotné vzdělání. A přibyla také varianta celoživotního vzdělávání a univerzit třetího věku – převážně pro seniory. Kdo se v dnešní době chce vzdělávat, tak možnosti má. Problémem, který však v současnosti vyvstává, je uplatnění vzdělání ve společnosti ve smyslu získání adekvátního zaměstnání. Jakoby jednotlivé etapy fungování spo-

²³ MOŽNÝ, Ivo. *Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002, 207 s. ISBN 80-717-8624-1, s. 74

²⁴ MOŽNÝ, Ivo. *Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002, 207 s. ISBN 80-717-8624-1, s. 75

lečnosti byly vždy zaskočeny ekonomickými problémy a důsledky. Vzdělání však bylo a nadále zůstává neoddiskutovatelně základní hodnotou každého národa.

2.4 Smysl života a hodnotový žebříček

Jak uvádí Frankl²⁵, při hledání smyslu vede člověka svědomí. Každý člověk má však jinou pravdu svého svědomí a nikdo nedokáže určit, že právě jeho svědomí má pravdu. Svědomí nás tedy může také oklamat a člověk do posledního okamžiku života neví, zda jeho smysl života byl naplněn. Důsledkem vůle ke smyslu je hledání smyslu a ten lze vidět třemi způsoby:

1. něco dělat, vytvářet nějaké dílo = tvořivé zaměření
2. něco prožít, někoho milovat = zážitkové zaměření
3. vidět smysl lze za jistých okolností také v beznadějně situaci = postojové zaměření

Vždy záleží na stanovisku a postoji, který zaujmeme k setkání se situací. To dovoluje člověku přeměnit utrpení ve výkon. Člověk dokáže zmobilizovat síly k řešení složitých situací, které mají vždy nějaký určitý smysl. Pak lze porozumět lidem, kteří právě ve zdánlivě beznadějných situacích dokázali přežít, či tyto situace zvládnout. *Právě tam, kde nemůžeme situaci změnit, právě tam se po nás žádá, abychom změnili sebe sami, totiž abychom dozráli, dorostli, přerostli sebe sami. A to je možné až do smrti.*²⁶ Frankl²⁷ podotýká, že pouhé přežití nemůže být nejvyšší hodnotou. Být člověkem znamená být zaměřen na něco, co má smysl. Smysl lze hledat nezávisle na jakékoli příslušnosti k jiným skupinám či vyznání, nezávisle na věku, inteligenci či stupni vzdělání.²⁸

²⁵ FRANKL, Viktor Emil a Elisabeth S. LUKASOVÁ. *Vůle ke smyslu: vybrané přednášky o logoterapii*. Překlad Vladimír Jochmann. Brno: Cesta, 1994, 212 s. ISBN 80-853-1929-2, s. 17

²⁶ FRANKL, Viktor Emil a Elisabeth S. LUKASOVÁ. *Vůle ke smyslu: vybrané přednášky o logoterapii*. Překlad Vladimír Jochmann. Brno: Cesta, 1994, 212 s. ISBN 80-853-1929-2, s. 168

²⁷ FRANKL, Viktor Emil a Elisabeth S. LUKASOVÁ. *Vůle ke smyslu: vybrané přednášky o logoterapii*. Překlad Vladimír Jochmann. Brno: Cesta, 1994, 212 s. ISBN 80-853-1929-2, s. 21

²⁸ FRANKL, Viktor Emil a Elisabeth S. LUKASOVÁ. *Vůle ke smyslu: vybrané přednášky o logoterapii*. Překlad Vladimír Jochmann. Brno: Cesta, 1994, 212 s. ISBN 80-853-1929-2, s. 168

2.4.1 Bezesmyslnost života

Frankl²⁹ tvrdí, že dnes už lidé nepřicházejí k psychiatrům se svými pocity méněcennosti, ale s pocitem bezesmyslnosti a prázdnoty, výstižně nazvaným existenciálním vakuem. Z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, na základě absolvování praxe v Poradně pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy ve Zlíně, že u většiny klientů se objevuje strach z budoucnosti ve smyslu vlastní existence. Dnešní člověk hledající smysl je „jenom“ frustrován. Přesto, že je mu nabízeno uspokojení všech potřeb, potřeba „vůle ke smyslu“, tedy potřeba najít v životě smysl a naplnit jej mu nabídnuta není. Sigmund Freud (in Frankl)³⁰ považoval hledání smyslu života za nemoc, za přiznání, že má člověk zásobu neuspokojeného libida. Frankl³¹ se domnívá, že hledání smyslu a hodnot života je výrazem jednání duševně dospělého jedince. Je to výraz lidství, nikoli nemoci. Pokud člověk nevidí ve svém životě smysl, dochází k bezesmyslnosti a hledá únik z reality. Ať už je to prostřednictvím alkoholu, drog, gamblerství nebo dokonce sebevraždy.

²⁹ FRANKL, Viktor Emil a Elisabeth S. LUKASOVÁ. *Vůle ke smyslu: vybrané přednášky o logoterapii*. Překlad Vladimír Jochmann. Brno: Cesta, 1994, 212 s. ISBN 80-853-1929-2, s. 165

³⁰ FRANKL, Viktor Emil a Elisabeth S. LUKASOVÁ. *Vůle ke smyslu: vybrané přednášky o logoterapii*. Překlad Vladimír Jochmann. Brno: Cesta, 1994, 212 s. ISBN 80-853-1929-2, s. 165

³¹ FRANKL, Viktor Emil a Elisabeth S. LUKASOVÁ. *Vůle ke smyslu: vybrané přednášky o logoterapii*. Překlad Vladimír Jochmann. Brno: Cesta, 1994, 212 s. ISBN 80-853-1929-2, s. 166

3 RODINA A JEJÍ VLIV NA FORMOVÁNÍ ŽIVOTNÍCH HODNOT

„Současná rodina je historicky vzniklý útvar. Porozumět jí, znamená uvědomit si její odlišnosti od rodiny dřívější, tzv. tradiční. Znamená to také chápat proměny, kterými v posledních desetiletích prochází a které budou pokračovat i nadále.“³²

3.1 Vývoj rodiny

Původně ve starověku a středověku bylo myšleno rodinou společenství lidí, kteří bydlí pod jednou střechou, hospodaří spolu a nemusí být nutně pokrevně příbuzní. Druhé pojetí rodiny té doby však „nevztahovalo rodinu ke společné domestikaci, chápalo ji jako systém širokého pokrevního příbuzenství“.³³ Pojem rodina v dnešní době většinou vyvolává představu manželského páru a dítěte či dětí. Některé funkce rodiny se v průběhu vývoje společnosti změnily, podle Poláčkové³⁴ si dvě základní funkce zachovala. Je to funkce prvotní socializace dětí a emocionálně psychologické stabilizace osobnosti dospělých. K neméně podstatným funkcím moderní rodiny patří funkce biologicko-reprodukční a sociálně-ekonomická. Z podstatných rysů rodiny moderní doby je důležité poznamenat, že část funkcí rodiny převzal stát. Nejvíce to bylo v období minulého společenského uspořádání a mnohé z nich přetrvávají dodnes. Tím stát zbavil jednotlivce odpovědnosti a jen s velkými problémy se pokouší nyní odpovědnost přenést zpět na občany. Jedná se například o péči o seniory. Rovněž už tolik neplatí pravidlo založení rodiny na základě právoplatného uzavření manželského svazku.

Při současném trendu v utváření a zakládání rodin může vyvstat otázka, jak dlouho ještě budeme pracovat s pojmem nukleární rodina? Při současném procentu rozvodovosti, sňatečnosti a porodnosti se minimálně musíme častěji zabývat pojmy neúplná rodina, partnerství bez soužití. Rovněž ubývá podílu tzv. rodinných domácností, které jsou chápány jako heterosexuální pár – tedy muž a žena, kteří žijí společně, ať už sezdáni, či nikoli, s dětmi,

³² HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, 280 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1168-3 (BROŽ.), s. 179

³³ MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina: (mýty a skutečnosti)*. Vyd. 1. Brno: Blok, 1990, 184 s. ISBN 80-702-9018-8, s. 17-18

³⁴ KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2001, 199 s. ISBN 80-731-5004-2, s. 79-80

či sami. Samy ženy si čím dál více rozhodují o své budoucnosti jako manželky či matky, a to především s ohledem na své vzdělání, kariéru a zvýšené nároky na vzdělání i charakterové vlastnosti partnera. S tím vzniká i trend odkládání mateřství. Mění se tedy i funkce rodiny. Některé funkce v procesu moderní a postmoderní doby rodina ztratila, některé převzal stát. My můžeme jen předpokládat, jak se vývoj rodiny bude ubírat. Ale co můžeme určitě ovlivnit, je socializace a výchova našich dětí. Uvědomit si, že to je vklad do budoucnosti, který můžeme přinést a který tu zůstane i po nás a může ovlivnit i další generace.

3.2 Typy rodin

Jak uvádí Kraus³⁵, rodina tvořená rodiči (rodičem) a dětmi se nazývá nukleární. Podle počtu rodičů v rodině se také setkáváme s pojmy úplná a neúplná rodina. Rodina rozšířená o blízké příbuzné se nazývá rodina rozšířená. Pro úplnost rodiny jako sociálního útvaru je nutné ještě zmínit pojem rodina orientační, což je rodina, ve které jedinec vyrůstá a pojem rodina prokreační, tedy rodina kterou jedinec zakládá. Funkce rodiny jsou rovněž odvislé od vyspělosti a možností jedinců. Kraus³⁶ zmiňuje rodinu funkční (plní všechny funkce v přiměřeném rozsahu), dysfunkční (občas dochází k neplnění některých funkcí, ale to závažně nenarušuje život rodiny a vývoj dítěte) a afunkční (v rodině jsou vážné poruchy, výchova dítěte je vážně narušena).

Jde jen těžko odhadnout, jakým směrem se bude vývoj a případné změny funkcí rodiny ubírat. Možný³⁷ sleduje tento pohyb na třech sadách map – biologického vývoje, kulturního vývoje a na nejpodrobnějších mapách sociálního vývoje. Podle něj se tento pohyb děje v jednom prostoru a lidské dějiny jsou jen jedny. Vzhledem k tomu, že jak biologická, tak kulturní a sociální stránka vývoje jsou na sobě závislé, je tento pohyb velmi složitý.

V čem se rodina zásadně liší oproti dřívější době? Když pomineme historické období od 16. do 19. století, můžeme se zabývat obdobím po 2. světové válce. Stejně jako v jiných evropských zemích i v České republice došlo k sňatkovému boomu a s ním zároveň

³⁵ KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2001, 199 s. ISBN 80-731-5004-2, s. 79

³⁶ KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, 215 s. ISBN 978-807-3673-833, s. 80

³⁷ MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina: (mýty a skutečnosti)*. Vyd. 1. Brno: Blok, 1990, 184 s. ISBN 80-702-9018-8, s. 168

k velkému nárůstu porodnosti. Bylo to způsobeno zejména politickou a ekonomickou situací, kdy se pro mnohé rodina stala možností realizace. Oproti tomu v dnešní době pominula potřeba institucionalizování partnerství a s tím je spojen větší počet dětí, které se rodí mimo legitimní manželství. Podle Českého statistického úřadu³⁸ je těchto dětí více než jedna třetina. Taková soužití lze však samozřejmě chápat jako rodinu, pokud splňují znaky jako společné bydlení a společnou dělbu práce. Jestliže žijí společně matka, otec a dítě, lze takovou rodinu považovat za rodinu nukleární. Pokud je rodina rozšířena o blízké příbuzné, jde o rodinu rozšířenou. Soužití více generací se u nás vyskytovalo vždy a ne jinak je tomu i v dnešní době. Lze jen odhadnout, do jaké míry model společného soužití vyhovuje oběma stranám. Předpokladem je, že je vítáno u generace rodičů, kteří trpí syndromem „prázdného hnízda“ a poté rodiny, kde je nutná péče o starší generaci. Ve většině případů je takové soužití velmi psychicky a mnohdy i fyzicky náročné. Co je však společné pro východní i západní kulturu, je potřeba mít finanční možnosti takové, aby k osamostatnění mohlo dojít. Pokud ekonomická situace rodiny nedovoluje samostatné bydlení, není moc možností jak žít odděleně. Přesto, že v minulém režimu byl hlavním problémem nedostatek bytů, dnes je tomu naopak, bytů je přebytek, ale ekonomická situace pro mnohé není natolik příznivá, aby si mohli ještě před založením rodiny vlastní bydlení dovolit. Dochází tak k soužití rodiny rozšířené, mnohdy proti vůli všech členů rodiny. Nese to s sebou samozřejmě konflikty, problémy, ale i výhody.

3.3 Společenské funkce rodiny

Postupně se také mění funkce rodiny, jež zmiňuje Kraus³⁹. Ty mají v každé rodině několik činitelů, které její funkce ovlivňují. Dříve jedna z hlavních funkcí rodiny – funkce **reprodukční** je v současné době nahrazována možností umělého oplodnění. Jednou příčinou je snižování schopnosti jednoho z partnerů mít dítě, což je vědci odůvodňováno zhoršením životních podmínek, a to jak fyzických, tak psychických, tzn. více chemických látek v ovzduší i v potravinách a zvyšujícími se nároky na jedince a s tím spojené zvýšení stre-

³⁸ Český statistický úřad. [online]. [cit. 19. 2. 2012]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/podil_deti_narozenych_mimo_manzelstvi_v_letech_1950_2010

³⁹ KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2001, 199 s. ISBN 80-731-5004-2, s. 79

sového zatížení. Další příčinou je větší osamostatnění žen ve společnosti, jejich ekonomická nezávislost na mužích, vyšší vzdělání, menší schopnost a ochota přizpůsobovat se chování partnera, zvyšující se sebevědomí žen a pocit, že výchovu dítěte vlastně zvládnou samy. Výchova pouze matkou je samozřejmě možná, dokonce častá, ale ať už se ženy (i samovychovávatelští muži) snaží sebevíc, vždy tam vzor druhého partnera chybí. Velká osvěta a nové možnosti po roce 1989 v oblasti antikoncepce také výrazně mění reprodukční funkci rodiny. Ženy si mohou ještě více rozhodovat o tom, kdy, kolik a jestli vůbec budou mít děti. Dle Klapilové⁴⁰ dítě přestalo být pracovní silou, jako tomu bylo v zemědělských a řemeslných rodinách v meziválečném období, tudíž z tohoto hlediska není nutný větší počet dětí v rodině. S dětmi jako pracovní silou se počítá spíše v rozvojových zemích, ovšem stejně jako u nás i v jiných vyspělých zemích počet dětí klesá natolik, že nestačí nahradit přirozený úbytek obyvatelstva. „Příčiny těchto změn je možno vidět spíše např. v zaměřenosti na jiné životní cíle a hodnoty než v přednostní orientaci na rodinný život a výchovu dětí.“⁴¹ Dle Heluse⁴² s sebou rodičovství přináší některé „oběti“ jako zásah do kariéry, do způsobu života, do osobní ekonomiky, starosti, jak se s těmito problémy a zátěží vyrovná partner, jaké dítě vlastně bude a co z něj bude vyrůstat a mnoho lidí rovněž uvažuje, zda je vůbec zodpovědné přivést dítě do světa, který přináší tolik nejistot a problémů. Je tu ale i druhá stránka rodičovství – narození dítěte dává životu hlubší smysl, možnost mnohem většího sblížení oboru rodičů a nová silnější motivace vydat ze sebe to nejlepší, aby rodič obstál před svým dítětem jako vzor. Z uvedených negativních i pozitivních hledisek je patrná neodhadnutelnost rozhodnutí jednotlivých jedinců, zda založí rodinu, či nikoli. Zde může zasáhnout stát snad jediným silným motivačním prostředkem, a to jsou peníze. Pokud by dostatečně přispíval rodinám s dětmi včetně dalších materiálních zabezpečení, lze snad očekávat růst demografické křivky. Další funkcí je **sociálně-ekonomická**. Dle Krause⁴³ je rodina chápána jako významný prvek v rozvoji ekonomické

⁴⁰ KLAPILOVÁ, Světlá. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1996, 63 s. ISBN 80-706-7669-8, s. 27

⁴¹ KLAPILOVÁ, Světlá. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1996, 63 s. ISBN 80-706-7669-8, s. 27-28

⁴² HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, 280 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1168-3 (BROŽ.), s. 144-145

⁴³ KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2001, 199 s. ISBN 80-731-5004-2, s. 80

ho systému společnosti. Jednotliví členové se v rámci svých povolání zapojují do výrobní i nevýrobní sféry, ale rodina jako celek se stává významným spotřebitelem. V dnešním systému se rodina někdy stává také samostatnou ekonomickou jednotkou, rodinnou firmou. „Dnes již opět existuje řada rodin, které jsou takovými jednotkami nebo tak fungují alespoň částečně (rodinný podnik provozují vedle svého hlavního zaměstnání)“.⁴⁴

Pokud se týká funkce **ochranné**, ve smyslu zaopatření a péče všech členů rodiny, přešla velká část zodpovědnosti ze státu na rodinu. Před rokem 1989 byly státem plně hrazeny domovy důchodců, různé léčebny, prevence pro děti, očkování apod. V současné době převedl spoluúčast na této zodpovědnosti stát na rodiny, či jedince.

Jednou z hlavních funkcí rodiny, která je nezastupitelná, je **socializačně-výchovná** funkce. Rodina je první sociální skupina, do které dítě přijde a kde se učí přizpůsobovat se sociálnímu životu, osvojovat si základní návyky a chování. Vzhledem k prodlužování délky života není v současné době neobvyklé, že vedle sebe žijí tři generace. Zvyšuje se tedy i vliv mladší generace na starší, zejména v oblasti moderních technologií. Rodičovství s sebou samozřejmě nese riziko chyb. Většina rodičů se snaží vychovávat své děti v daný okamžik nejlépe, jak dovedou, podle svých momentálních znalostí, schopností, možností a zkušeností. Je tedy na místě výraz „chyba ve výchově“? Tento výraz je často používán odborníky na rodinu a výchovu a také veřejností, která kritizuje výchovu určité rodiny, většinou však ne se snahou pomoci, ale pod záminkou zakrytí vlastních problémů. Tím nelze výchovu rodičů omlouvat. Mnoho z nich spoléhá i na školu, tedy na pedagogy. Ale nejdůležitější období socializace, které má na dítě obrovský vliv je právě do věku, než nastoupí povinnou školní docházku. V souvislosti se vztahem mezi rodiči a školou došlo také ke změně. Učitelské povolání ztratilo svou dřívější prestiž. Ať už jsou příčiny této změny jakékoli, každopádně tím, že např. rodiče snižují hodnotu učitelského povolání, dokonce i před dětmi, jsou sami proti sobě, protože ochuzují děti o autoritu, která může pomoci jak dětem, tak rodičům. Velkou roli v socializaci jedinců mají sourozenci. Jak uvádí Klapilová⁴⁵ přítomnost sourozenců usnadňuje socializační proces, neboť díky kontaktu se sourozenci ve

⁴⁴ KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, 215 s. ISBN 978-807-3673-833, s. 82

⁴⁵ KLAPILOVÁ, Světlá. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1996, 63 s. ISBN 80-706-7669-8, s. 30

vlastní rodině může dítě navazovat vrstevnické vztahy a učit se tak novým životním rolím, se kterými se bude v životě setkávat. Klapilová⁴⁶ dále zmiňuje egocentrismus prvorozených dětí a jedináčků a porovnává jednodušší osvojení si reálného života dětí vyrůstajících v úplné rodině vzhledem k dětem z neúplných rodin nebo dětí vychovávaných bez sourozenců.

Zásadní a nezastupitelnou funkcí rodiny je funkce **emocionální**. Jak uvádí Kraus⁴⁷, žádná jiná instituce nedokáže totiž vytvořit podobné a tak potřebné citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty. I v současné době lze pozorovat hodně změn. Přibývá rodin, které tuto funkci neplní. Dle Krause a Poláčkové⁴⁸ může vlivem narušení rodinného klimatu dojít k citové labilitě, což se odráží především na dětech a nalézt rovnováhu mezi citem, rozumem a zodpovědností, je v dnešní moderní době pod tlakem všech vnějších vlivů, velmi složité. Je těžké a téměř nemožné zvládat emocionální funkci v dysfunkční rodině, tedy tam, kde jsou rodiny zatíženy např. alkoholizmem, vleklými krizemi, ekonomicky velmi slabé rodiny, atd. Nemluvě o rodinách afunkčních, kdy rodina neplní základní funkce vůči dítěti a nezájmem o dítě ho ohrožuje. V tomto případě je nutné hledat řešení mimo rodinu. Zpravidla je dítě umístěno v dětském domově nebo jiném zařízení náhradní rodinné péče. Základní citová funkce rodiny již téměř neexistuje.

V určitém stavu citového vypětí rodičů nerozhoduje jejich inteligence ani vzdělání o negativním neovlivnění jejich dětí. V dnešní době velkých stresů a tlaků společnosti k takovým situacím není daleko. Znovu se vše vrací k určení si hodnot a priorit v životě a uvědomění si „co za co v životě stojí“. Pevné citové zázemí a jistota v rodině je ten největší vklad, který lze dětem předat. Přes všechny problémy rodiny nemůže žádná sociální instituce tuto funkci uspokojivě nahradit.

⁴⁶ KLAPILOVÁ, Světlá. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1996, 63 s. ISBN 80-706-7669-8, s. 30

⁴⁷ KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, 215 s. ISBN 978-807-3673-833, s. 83

⁴⁸ KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2001, 199 s. ISBN 80-731-5004-2, s. 82

3.4 Manželství jako hodnota a jeho alternativa

Nejrozšířenější formou alternativy manželství je nesezdané soužití. Páru tato varianta poskytuje určitý stupeň nezávislosti. Partneri se mohou kdykoli rozejít, ale po delším soužití se vzhledem k ekonomickému zabezpečení obou partneri rozhodnou pro uzavření manželství. Jinou možností je osamělé rodičovství, v němž nejčastěji osamělé matky vychovávají dítě či děti. Zde je ve většině případů nutná podpora státu. V období do roku 1989 se osamělé rodičovství vyskytovalo pouze zřídka. Lze předpokládat, že to bylo ovlivněno větší ekonomickou závislostí žen na partnerovi a nezanedbatelný byl i pohled společnosti. Byl to jeden ze společenských jevů, které byly tehdejší společností stigmatizovány. V neposlední řadě nelze nezmínit tlak současné doby, kdy zájem na vytvoření rodiny mají i homosexuální páry, které uzavřely zákonný partnerský vztah a vychovávají dítě jednoho z partnerů z jeho předchozího heterosexuálního vztahu nebo usilují o uzákonění možnosti adopce dítěte.

Mareš⁴⁹ poukazuje na předpoklad, že manželství a založení rodiny se dříve či později stanou cílem většiny populace v reprodukčním věku. „*Faktem ovšem je, že i když rodina založená na konvenčním manželství ztratila v současném evropském i českém kulturním prostředí svoji universalitu, zůstává zde stále chápána jako základní a standardní forma soužití.*“⁵⁰ Modernizace nepřinesla jen nové alternativy konvenčního manželství, ale změnila i funkce a role partnerů v něm samotném. Jak dále Mareš⁵¹ uvádí, vliv na tuto diverzifikaci forem soužití v konvenčním manželství měl vstup žen na trh práce. Tímto se ženy ve vztahu přiblížily sociální i ekonomické roli mužů.

⁴⁹ *Modernizace a česká rodina: sborník prezentací na Sympoziu pořádaném ve dnech 15. - 17. října 2003 Fakultou Sociálních Studií Masarykovy Univerzity v Brně = Modernization and the Czech family.* Vyd. 1. Brno: Nakl. Barrister, 2003. ISBN 80-865-9861-6, s. 79

⁵⁰ *Modernizace a česká rodina: sborník prezentací na Sympoziu pořádaném ve dnech 15. - 17. října 2003 Fakultou Sociálních Studií Masarykovy Univerzity v Brně = Modernization and the Czech family.* Vyd. 1. Brno: Nakl. Barrister, 2003. ISBN 80-865-9861-6, s. 79

⁵¹ *Modernizace a česká rodina: sborník prezentací na Sympoziu pořádaném ve dnech 15. - 17. října 2003 Fakultou Sociálních Studií Masarykovy Univerzity v Brně = Modernization and the Czech family.* Vyd. 1. Brno: Nakl. Barrister, 2003. ISBN 80-865-9861-6, s. 79

Mnoho lidí dává přednost také bezdětnému manželství. Podle Mareše⁵² budí stále větší pozornost styl života označovaný jako „singles“. Volba tohoto statusu může být dobrovolná i vynucená okolnostmi. Člověk si může zvolit bezdětný vztah, naplněný kariérou a nezávislostí v životě. Lze se domnívat, že v období do roku 1989 by takový vztah podléhal velkému společenskému tlaku okolí. Zdá se však, že s tím však už dnes nikdo nemusí počítat. I kdyby kdokoli tuto skutečnost kritizoval nebo soudil, zpravidla jedinci, kteří se dobrovolně rozhodnou žít „singles“, jsou natolik vyrovnaní s touto volbou, že si ji nenechají zpochybnit. Postupně si vytvářejí skupiny sobě rovného společenského okolí. Trpět však mohou osoby nedobrovolné volby v postavení „singles“, zejména ženy. Ty jsou vystavovány stejnému tlaku jako v minulosti. Novým fenoménem doby se stává pojem „mingles“. Tento pojem zatím nemá odborný podklad, doposud je uváděn pouze v časopisech a webových stránkách pro ženy. Lze však předpokládat, že je jen otázkou času, kdy bude výraz „mingles“ zařazen do odborné literatury podobně jako „singles“. Patří sem lidé, kteří mají společný rys se „singles“ v tom, že preferují bezdětný život, kariéru a odpovědnost hlavně za sebe sama. Rozdíl je v tom, že se rozhodli pro život s jedním partnerem, ale nikoli ve společné domácnosti. Mají partnerský vztah, ale každý si zachovává své soukromí, svůj majetek. Pocit svobody zůstává, jsou si vzácnější, čímž se vyhnou stereotypu. Na druhou stranu nelze partnerský vztah naplnit v pravém slova smyslu, pokud lidé spolu nesdílejí život v dobrých i zlých situacích. „Mingles“, stejně jako „singles“ může být považován za stav volnosti, budování kariéry, užívání si života, ale i za přechodný stav před rozhodnutím „usadit se“, mít děti. Reis & Gable, Ryff (in Scott M. Stanley)⁵³ uvádí, že je prokázáno silné spojení mezi životní spokojeností a stavem romantického vztahu. Gove, Hughes, & Style (in Scott M. Stanley)⁵⁴ potvrzují, že lidé, žijící v manželském svazku jsou mnohem spokojenější než lidé žijící singles, odděleně, rozvedení či ovdovělí. Stutzer & Frey (in Scott M. Stanley)⁵⁵ uvádí, že navíc, u lidí, kteří jsou v životě spokojenější, je větší pravdě-

⁵² *Modernizace a česká rodina: sborník prezentací na Symposiu pořádaném ve dnech 15. - 17. října 2003 Fakultou Sociálních Studií Masarykovy Univerzity v Brně = Modernization and the Czech family.* Vyd. 1. Brno: Nakl. Barrister, 2003. ISBN 80-865-9861-6, s. 78

⁵³ STANLEY, Scott M. Examining Changes in Relationship Adjustment and life Satisfaction in Marriage, *Journal of Family Psychology*. 2012, No. 1, s. 165. eISSN: 1939-1293, s. 165

⁵⁴ STANLEY, Scott M. Examining Changes in Relationship Adjustment and life Satisfaction in Marriage, *Journal of Family Psychology*. 2012, No. 1, s. 165. eISSN: 1939-1293, s. 165

⁵⁵ STANLEY, Scott M. Examining Changes in Relationship Adjustment and life Satisfaction in Marriage, *Journal of Family Psychology*. 2012, No. 1, s. 165. eISSN: 1939-1293, s. 165

podobnost, že se vdají nebo ožení. Z toho lze usuzovat, že jednak romantický vztah ovlivňuje životní spokojenost, ale i spokojenost v životě může ovlivnit směr romantického vztahu.⁵⁶ Hawkins a Booth (in Scott M. Stanley)⁵⁷ zároveň potvrzují, že rozvedení či nesezdání lidé jsou spokojenější než ti, kteří jsou dlouhodobě nespokojeni v manželství. Jejich zjištění je v souladu s názory, že dlouhodobá nespokojenost v manželství se odráží i v jiných oblastech dobré pohody.

3.4.1 Stabilita rodiny a rozvodovost

Stabilita rodiny se na základě statistických údajů prokazatelně snižuje, což se ukazuje zvýšenou rozvodovostí. Přispívá k tomu i již zmíněný vstup žen na trh práce. Ženy přestávají být na mužích tak silně ekonomicky závislé jako dřív, díky rozvoji antikoncepce mohou regulovat načasování rodičovství, upřednostňování nezávislosti, snahy nevázat se, budovat kariéru, užívat si nových možností. To vše jsou vlivy, které přispívají ke zvýšenému počtu rozvodů. Do roku 1989 byl rozvod téměř stigmatizující situací. Do rozhodování partnerů o rozvodu zasahoval i stát, a to např. prostřednictvím zaměstnavatele, který v mnoha případech diktoval svému zaměstnanci, co musí udělat. Zrovna tak soud, v případě již zahájeného rozvodového stání, nařizoval splnit úkoly, které mohly vést k záchraně vztahu. Znovu je z těchto příkladů patrné přebírání odpovědnosti za člověka státem. Velký vzestup rozvodovosti přišel v devadesátých letech a pokračuje až do dneška. Začaly se rozpadat vztahy, které trvaly déle jak 20 let. Vypadá to, že společenské normy do roku 1989 byly pro lidi natolik svazující, že si nedovolili se rozvést a raději ve vztahu setrvali za každou cenu. V situaci po roce 1989 existuje pravděpodobnost, že lidé chtěli ve změněném společenském uspořádání využít všechny možnosti, které jim byly nabízeny. Podnikání, stavba vlastního domu, koupě nových automobilů, pořízení psa, zahraniční letní a zimní dovolené a v neposlední řadě rozvod a sňatek s novým partnerem a pořízení dalšího dítěte v pozdějším věku. Model, sestavený z uvedených bodů je téměř standard pro období po roce 1989. Přetrvává i dnes, lze však sledovat důsledky vztahových změn devadesátých let.

⁵⁶ STANLEY, Scott M. Examining Changes in Relationship Adjustment and life Satisfaction in Marriage, *Journal of Family Psychology*. 2012, No. 1, s. 165. eISSN: 1939-1293, s. 165

⁵⁷ STANLEY, Scott M. Examining Changes in Relationship Adjustment and life Satisfaction in Marriage, *Journal of Family Psychology*. 2012, No. 1, s. 165. eISSN: 1939-1293, s. 165

V průběhu let se přidaly k řešení zaměstnanost a ekonomické otázky. To vše dále ovlivňuje jak minulou rodinu, tak současné nové rodiny partnerů.

3.5 Hodnoty a životní styl rodiny

Možný⁵⁸ vysvětluje, že životní styl každé společenské kultury je jiný. Nelze však říci, že by byl zaměřený na jednotlivce. V tradičních společnostech bylo vše přijímáno, lidé byli v souladu s tím, že je nutno se společnosti přizpůsobit. Dávalo jim to pocit jistoty a řádu a nikoho ani nenapadlo, že by mohl upřednostňovat sebe a vymknout se z tradic. Současná západní civilizace však upřednostňuje individualitu, čímž se liší od tradičních společností. Životní styl, který tato společnost s sebou nese, přebírá stále více lidí, „protože systém hodnot a normy chování přináší ekonomický růst – a jsou na něm závislé.“⁵⁹ V praxi to znamená paradoxně opak původního důrazu na individualitu. Obrovské masírování reklamou nutí konzumenty do stále větší spotřeby, utrácení a k vyšší produkci hmotných statků. Tím společnost získává nový životní styl – nikoli individuální, ale masový. Život lidí se stává závislý na velkých organizacích v oblasti školství, zdravotnictví, veřejné správy atd. Roli vůdčí organizace společnosti do značné míry převzala média – tisk, televize, internet. V současnosti je obrovské množství možností, které si lidé mohou vybrat a tím zároveň utvářet své prožívání života. Jakmile si však začnou vybírat z mnoha lákavých možností, stávají se zároveň součástí uniformity a daných limitů.⁶⁰ Zájmy se propojují s možnostmi a často člověk dostává do pasti sám sebe. Závislosti na mobilních telefonech, na počítačích, na cigaretách, alkoholu, vysedávání u televize, používání automobilu z důvodu pohodlnosti – to je jen několik příkladů toho, z čeho všeho se nedokáže jedinec v dnešní době vymanit.

3.5.1 Práce a zaměstnanost

Je znám pojem námezdní práce, který znamená činnost člověka, prováděnou mimo jeho volný čas, za niž pobírá odměnu – mzdu. Lze však také rozlišovat práci jako povolání, za-

⁵⁸ MOŽNÝ, Ivo. *Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002, 207 s. ISBN 80-717-8624-1, s. 143-144

⁵⁹ MOŽNÝ, Ivo. *Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002, 207 s. ISBN 80-717-8624-1, s. 144

⁶⁰ MOŽNÝ, Ivo. *Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002, 207 s. ISBN 80-717-8624-1, s. 145-146

městnání a kariéru. Práce jako povolání je téměř ideální stav, kdy vykonávaná práce je koníčkem, něčím, co člověka těší a baví a zároveň za to pobírá mzdu.

Práce jako zaměstnání je vykonávána v první řadě pro výdělek, nutný k pokrytí životních výdajů. Mzda se stává někdy také jediným důvodem, proč člověk práci vykonává, jeho vlastní důstojnost je v mnoha případech potlačena. Tato kategorie práce může reprezentovat názor, že práce je nejlepším disciplinujícím nástrojem. *„Je odhalována jako nástroj profesionálního zotročení a odcizení lidské přirozenosti dehumanizujícím a exploatujícím řádem, jak to v nepřímé polemice s Adamem Smithem formuloval nejvýrazněji Karl Marx.“*⁶¹

Práce jako kariéra je zastoupená mezi hodnotami především po roce 1989, kdy mnoho ambiciózních lidí podřídilo všechno k získání co nejlepší pracovní pozice a co nejvyšším výdělkům. Je to skupina workoholiků i ne zrovna čestných lidí. Kariéristé většinou nevykonávají tento druh práce celý život, je to velice psychicky i fyzicky náročné.

Do roku 1989 byla omezenější nabídka pracovních příležitostí v porovnání se současností, lidé si vybírali v daných možnostech. Každý měl však jednu velkou jistotu, že měl práci, a dle zákona musel mít. Byla to součást socialistické ideologie, která směřovala k vybudování skvělé společnosti, nikdo však neříkal, co se stane poté, až bude dosaženo cíle.

Oproti tomu s příchodem demokracie po roce 1989 si mohl každý zvolit, zda bude pracovat nebo ne. Většina samozřejmě pracovat chtěla a z existenčních důvodů i potřebovala. Zpočátku v devadesátých letech se Česká republika dokonce úspěšně bránila vysoké nezaměstnanosti, jaká byla v některých jiných zemích Evropy. Ale postupně, zejména v dnešní době, nezaměstnanost stoupá. Výstižně a trefně ji popisuje Keller: *„Nezaměstnaní jsou rukojmími společnosti na cestě k prosperitě. Společnosti se vyplatí mít své nezaměstnané, a proto si je pečlivě udržuje. Nezaměstnaní na oplátku zcela zdarma a ve svém volném čase, jehož mají nadbytek, názorně předvádějí zaměstnaným, za co vše vděčí milostivému trhu. Zaměstnaní vděčí trhu především za to, že vědí, kým jsou. Nezaměstnaní nejsou nikým. Nemají žádnou barvu, chuť ani vůni. Stala se jim ta nehoda, že z barevného muzikálu o prosperitě*

⁶¹ MOŽNÝ, Ivo. *Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002, 207 s. ISBN 80-717-8624-1, s. 94

*byli přes noc vyšoupani do černobílého, němého a k uzívání dlouhého filmu o životní smůle na pokračování.*⁶²

Po roce 1989 přibýlo také množství nových pracovních oblastí a způsobů, kde člověk může využít svou kreativitu a realizovat své sny a představy, práci, která mu bude dávat smysl a naplnění.

3.5.2 Volný čas a nedostatek času

Životní styl pak utváří samozřejmě i trávení volného času. Možnosti, které byly před rokem 1989, jsou jen zlomkem možností dnešních. Přesto se lidé dokázali bavit a zdá se, že v této oblasti nikdo nemusel strádat. O co menší bylo množství možností, o to vynalézavější lidé byli. Více času trávili v přírodě, vyráběli zdánlivě nevyrobitelné, což každému dávalo prostor k vlastní tvořivosti. Různé limity tehdejšího společenského uspořádání dovozovaly lidem sdílet více času spolu a se svými dětmi. Dalo by se říci, že oblast trávení volného času do roku 1989, navzdory většinově nenáviděnému režimu, byla velmi „zdravá“. S přechodem k demokratické společnosti přišly i nové možnosti v realizaci každého jedince. Dospělí se v mnoha případech chopili příležitostí v podnikání. Někteří v tom viděli splnění snů, jiní bohatství, jiní svoji realizaci. Každopádně se, zejména, v devadesátých letech ponořili do workoholismu natolik, že jim to přišlo nutné, samozřejmé a správné. Tudíž povýšili tento zájem nad rodinu a děti. Ti z nich, kteří rodinu už měli, omezili čas, který by dětem měli věnovat. Ti, kteří zatím rodinu neměli, odložili její založení o několik let. Obojím se staly společnými hodnotami kariéra a peníze. Trpěli nedostatkem času, a to i na svůj volný čas. Naštěstí se sport a relaxace postupně staly dalšími hodnotami společnosti a součástí životního stylu, negativní stránkou však bylo, že opět na úkor rodiny.

⁶² KELLER, Jan. *Abeceda prosperity*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1997, 160 s. ISBN 80-857-6598-5, s. 84-85

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 METODOLOGIE VÝZKUMU

Pro praktickou část mé bakalářské práce jsem si nejprve stanovila cíl výzkumu, určila si výzkumný problém, hlavní a dílčí výzkumné otázky. Určila jsem si vhodnou výzkumnou strategii a techniku sběru dat. Neméně důležité bylo zadat kritéria pro výběr výzkumného vzorku. Poté jsem popsala realizaci výzkumu s následnou analýzou a interpretací dat. V závěru jsem shrnula výsledky výzkumu.

4.1 Cíl výzkumu

Cílem předkládaného výzkumu bylo zjistit názory lidí, kteří prožili část svého aktivního pracovního a rodinného života před rokem 1989 a po něm, na proměnu životních hodnot v České republice po roce 1989.

4.2 Výzkumný problém a výzkumné otázky

Výzkumným problémem je zjistit názory a postoje osob narozených mezi lety 1955 – 1965 na proměnu životních hodnot v souvislosti se změnou společenského uspořádání po roce 1989.

Hlavní výzkumná otázka zní: Jak hodnotí osoby, které se narodily v letech 1955 – 1965 proměnu životních hodnot po roce 1989?

Výzkumné otázky jsou podstatou pro každý výzkumný projekt, tvoří tedy jeho jádro. Ukazují způsob, jak vést výzkum a pomáhají konkretizovat výzkumný problém. Výzkumné otázky musí být v souladu s výzkumným problémem a cílem výzkumu.⁶³ Pro lepší orientaci jsem si rozdělila dílčí výzkumné otázky do třech oblastí vztahujících se k hlavním pilířům lidského života:

1) Jak hodnotí osoby, které se narodily v letech 1955 – 1965 proměnu životních hodnot po roce 1989 v oblasti manželství a rodiny?

⁶³ ŠVARÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0 (Váz.). s. 69

2) Jak hodnotí osoby, které se narodily v letech 1955 – 1965 proměnu životních hodnot po roce 1989 v oblasti výchovy a vzdělání?

3) Jak hodnotí osoby, které se narodily v letech 1955 – 1965 proměnu životních hodnot po roce 1989 v oblasti práce a volného času?

4.3 Volba strategie výzkumu a výzkumných metod

Na základě metodologického pravidla, „že je třeba přesně definovat výzkumný problém spolu se základní výzkumnou otázkou a jím na míru hledat vhodnou výzkumnou metodu“⁶⁴, jsem se rozhodla použít kvalitativní výzkumnou strategii. Kvalitativní výzkum pokládám vzhledem k mému výzkumnému problému za velmi vhodný.

„Rozhodnutí o metodách zahrnuje ve fázi vytváření výzkumného projektu tři klíčové body: rozhodnutí o vzorku, výběr metod sběru dat a zajištění vstupu do terénu.“⁶⁵

4.3.1 Výběr výzkumného vzorku

Pro šetření byl zvolen výzkum u pěti jedinců s ohledem na přibližné vyrovnání pohlaví, dvou žen a tří mužů. Na základě určených kritérií bylo snahou vybrat výzkumné vzorky ze střední vrstvy současné společnosti. Záměrem bylo oslovit respondenty, kteří v době do roku 1989 již byli zaměstnaní, byli vdaní či ženatí, měli dítě nebo více dětí a alespoň částečně vlastní bydlení. Starali se už v té době nejen o sebe, ale i o svou rodinu a byli schopni na základě svých zkušeností posoudit společenské poměry do roku 1989 a po něm, kdy v České republice došlo ke změně společenského uspořádání. K výběru respondentů byl použit způsob přímého oslovení. Rozhodla jsem se obrátit na lidi ze svého okolí žijící na městském sídlišti. Vycházela jsem ze zadaného požadavku výběru vzorku, kdy lze předpokládat, že na městském sídlišti žijí lidé ze střední společenské vrstvy. První tři oslovení jedinci nespĺňovali zadanou podmínku věku a roku uzavření sňatku. Další dva oslovení jedinci odmítli stát se respondenty k mé bakalářské práci, a to z důvodu nedůvěry ve své

⁶⁴ ŠVARÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0 (Váz.). s. 22

⁶⁵ ŠVARÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0 (Váz.). s.72

prezentační schopnosti. Nakonec se mi podařilo najít vhodné respondenty, kteří souhlasili s provedením rozhovoru na záznamník a splňovali zadaná kritéria výběru výzkumného vzorku.

4.3.2 Výběr metody sběru dat

V rámci kvalitativního výzkumu jsem použila metodu polostrukturovaných rozhovorů na redukováném počtu respondentů. Výzkumná metoda vychází z předem připraveného seznamu otázek a témat. *„Hlubkový rozhovor umožňuje zachytit výpovědi a slova v jejich přirozené podobě, což je jeden ze základních principů kvalitativního výzkumu.“*⁶⁶

Jednotlivé otázky k polostrukturovanému rozhovoru jsem napsala do záznamového archu každého respondenta, a to s ohledem k dílčím výzkumným otázkám. Kromě úvodních demografických dotazů jsem další otázky vztáhla k oblastem rodiny a manželství, výchovy a vzdělání, práce a volného času:

- Demografické údaje: pohlaví, rok narození, vzdělání, rok nástupu do zaměstnání, rok sňatku, počet dětí, povolání?
- Má podle vás současný manželský svazek stejný význam jako před rokem 1989?
- Dle údajů Českého statistického úřadu počet rozvodů stoupá. Myslíte si, že změna poměrů po roce 1989 mohla ovlivnit míru rozvodovosti? Pokud ano, jak?
- Změnily se podle vás materiální nároky a potřeby rodiny po roce 1989? Pokud ano, jak a s čím uvedená změna souvisí?
- Domníváte se, že rodiče změnili přístup k výchově svých dětí po roce 1989? Pokud ano, jak tuto změnu hodnotíte?
- Jakou roli podle Vás hrálo vzdělání před rokem 1989 a jakou hraje nyní?
- Domníváte se, že se změnil přístup k celoživotnímu vzdělávání po roce 1989? Pokud ano, jak?
- Myslíte si, že se změnila hodnota pojmu práce pro život člověka? Pokud ano, jak?

⁶⁶ ŠVARÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0 (Váz.), s. 160

- Byla nebo je spojována práce s postavením člověka ve společnosti? Pokud ano, bylo tomu tak již před rokem 1989 nebo až po něm?
- Domníváte se, že po roce 1989 nastaly změny ve způsobech trávení volného času? Pokud ano, jaké?

4.3.3 Zajištění vstupu do terénu

Tři z uskutečněných rozhovorů byly provedeny na neutrální půdě na pracovištích respondentů. Na zbývajících dva rozhovory jsem byla pozvána do rodiny respondentů.

Při realizaci výzkumu jsem se řídila etickými zásadami výzkumníka:

- Respondenti byli obeznámeni s účelem získávání dat a souhlasili se skutečností, že celý rozhovor bude nahráván na záznamník mobilního telefonu, získané informace budou přepsány a použity k výzkumné analýze.
- Respondenti byli ujištěni o anonymitě výzkumu, o nezneužití dat, které poskytnou.

5 REALIZACE VÝZKUMU, ANALÝZA A INTERPRETACE DAT

Po prvotním sestavení otázek do záznamového archu jsem provedla pilotní rozhovor s dobrovolnicí. Byly zjištěny drobné nedostatky v pochopení některých otázek, a proto bylo nutné jejich zjednodušení. Na základě úprav jsem sestavila definitivní podobu záznamového archu (viz Příloha P I)

Dalším krokem k provádění rozhovorů byla předběžná setkání s vybranými respondenty, při kterých jsem si domluvila s jednotlivci schůzku na samotný rozhovor.

Vzhledem k anonymnímu sběru dat jsou uváděna jen označení respondentů, se kterými byl výzkum proveden.

Tabulka 1 Popis výzkumného vzorku

Respondent/ka	R1	R2	R3	R4	R5
Pohlaví	Žena	Muž	Žena	Muž	Muž
Rok narození	1964	1960	1959	1956	1955
Vzdělání	VŠ	SŠ	VŠ	SŠ	VŠ
Zaměstnání*	1983	1979	1978	1976	1979
Rok sňatku	1984	1982	1980	1979	1980
Počet dětí	2	2	1	2	2
Povolání	Učitelka	mistr ve výrobě	úřednice v bance	finanční poradce	konstruktér

Zdroj: vlastní výzkum, leden - únor 2012

*Rok nástupu do prvního zaměstnání

Postupně jsem navštívila jednotlivé respondenty, seznámila je s etickými zásadami výzkumu a provedla s nimi rozhovory. Nahrála jsem si informace na záznamník mobilního telefonu. Jednotlivé rozhovory trvaly v rozmezí 10 - 15 minut. Poté jsem provedla jejich doslovné transkripce na několik textových stran (viz Příloha P II). Dalším krokem bylo zpracovávání rozhovorů. Jejich analýzu a interpretaci dat včetně závěrečného shrnutí výzkumu uvádím následně.

5.1 Otevřené kódování

Pro analýzu dat jsem zvolila techniku otevřeného kódování. Je to technika, která je díky své jednoduchosti a účinnosti použitelná ve velké škále kvalitativních projektů. Transkribovaný text je rozdělen na významové jednotky, kterými mohou být jednotlivá slova, slovní spojení, věty, odstavce. Těm jsou pak přiděleny kódy, čili jejich označení.⁶⁷

Nejprve jsem několikrát přečetla jednotlivé rozhovory a poté v nich určovala významové jednotky. Tím jsem získala heslovité, zkrácené verze původních rozhovorů. Dále jsem k jednotkám vytvářela patřičné kódy. Kódy pak byly zařazeny do kategorií.

Tabulka 2 Výsledky otevřeného kódování

KATEGORIE	KÓDY	ÚRYVKY
Manželství a rodina	Stejné hodnoty	„s rokem 1989 vůbec nesouvisí“, „vliv by to mít nemělo“, „se berou, že se mají hlavně rádi“, „manželství je manželství“, „má a měl (význam)“, „význam manželského institutu má stejný význam“
	Trendy	„se zvedly možnosti pro ženy“, „zrovnoprávnění žen“, „požadavky žen na partnera jsou větší“, „se oddaluje ten sňatek“, „změna poměrů, míru rozvodovosti nese“, „více zájmů a více možností ke všemu“, „vliv na tu pohodu v té rodině“, „ovlivňuje i tu rozvodovost“, „tolerance tam není taková“, „chtějí mít svobodu a nechťejí se vázat“, „jdou za téma možnostma“, „větší migrace mezi manželstvím“, „změna společenských poměrů ovlivnila větší rozvodovost“
	Materiální nároky	„určitě se zvýšily potřeby rodiny a materiální nároky“, „více vydělat peněz“, „mohli více možná užívat“, „razantně se změnil nároky na život a náklady na život“, „rozšířily možnosti výdělku a za co utrácet“, „větší možnost konzumu“, „spotřeba“, „nabídky zboží“, „jdou za větším pozlátkem“, „lidi mají větší nároky a potřeby“, „životní úroveň stoupá“
Výchova a vzdělání	Výchova dříve a nyní	„rodiče změnil přístup“, „musí přizpůsobovat se“, „rodiče byli přísnější“, „děti musely více poslouchat“, „dnes liberálnější“, „není tak autoritativní“, „lidi nedoceňují tu velkou odpovědnost“

⁶⁷ ŠVARÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0 (Váz.). str.211, 212

	Zájem o vzdělání	<p>dál ty děcka vést“, „je to víc rozhozené“, „děcka nedobré“, „neposlouchají, arrogantní, odmalička mezi sebou agresivnější“, „změnu v přístupu k výchově dětí hodnotím nepozitivně“</p> <p>„vzdělání prostě patří k hodnotám“, „dneska je kladený větší nárok“, „přístup se změnil“, „vzdělání bylo vždycky důležité“, „vzdělání hraje tu roli větší nyní“, „musí teď vzdělávat celoživotně“, „aby udrželi ten trend i v zaměstnání“, „změnil se přístup“, „dneska ty možnosti mají ty lidi“, „hrálo pořád velkou roli“, „v minulém režimu to vzdělání bylo součástí zaběhnutého klíše“, „celoživotní vzdělávání bavi“, „má ještě větší význam celoživotní vzdělávání“</p>
	Ambice	<p>„rodiče se v těch děckách vidí“, „s tou výchovou to přehánějí“, „chtějí po nich i to, na co ta děcka nemají“, „lidé jsou dneska ambicióznější“, „snaží je víc tlačit do škol“, „rodiče k tomu vlastně nějakým způsobem nutí“</p>
Práce a volný čas	Práce dříve a nyní	<p>„před rokem 1989 se nikdo o práci nebál“, „po roce 1989 prvek konkurence a strach o práci“, „význam pojmu práce samozřejmě stoupá“, „dneska si té práce člověk daleko víc váží“, „dříve ji vlastně měl a musel“, „hodnota pojmu práce se určitě změnila“, „práce byla taková nutnost“, „tato změna přinesla možnosti“, „být bohatý a úspěšný bez velké práce“</p>
	Peníze	<p>„mzda, na běžný život stačila“, „zvýšily náklady na způsob trávení volného času“, „s sebou nese taky finanční zatížení“, „finanční možnosti jsou teď větší“, „zvýšily se náklady na život“, „musí vydělávat peníze“, „nebudou mít práci“, „tak nebudou mít peníze“, „od toho se odvíjí všechno“</p>
	Společenská prestiž	<p>„u nás se vždycky na tituly hrálo“, „práce je určitým způsobem spojována s postavením člověka ve společnosti“, „to bylo i před rokem 1989“, „jaké člověk měl postavení v tom zaměstnání, tak se na něho pohlíželo“, „teď i předtím“, „práce s postavením člověka byla i předtím, je i teď“</p>
	Možnosti volného času	<p>„dřív lidé chodili na zahrádky“, „před rokem 1989 bylo to samozřejmě omezené“, „po roce 1989 se otevřely hranice“, „se baví prostě ve společnosti víc, než se bavili dřív“, „dřív se navštěvovali doma, teď se začalo chodit víc do společnosti“, „před rokem 1989 to bylo spíš takový jako víc organizovaný“, „s demokracií se otevřely velké možnosti, takže nastaly změny“</p>

Zdroj: vlastní výzkum, leden - únor 2012

5.2 Interpretace dat

Kódy, vzniklé z rozhovorů, jsem v rámci práce s textem shlukla do kategorií. Všechny kategorie tvoří jeden celek, prolínají se a nelze jednu od druhé striktně oddělit. Nacházím tam odpovědi, které se vztahují k jednotlivým dílčím výzkumným otázkám. Kategorie Manžel-

ství a rodina se dotýká první dílčí výzkumné otázky: Jak hodnotí osoby, které se narodily v letech 1955 – 1965 proměnu životních hodnot po roce 1989 v oblasti manželství a rodiny?

- *Stejná hodnota* - na základě poskytnutých informací z rozhovorů lze říci, že všemi respondenty je manželství považováno za hodnotu, která má a měla stejnou platnost bez ohledu na změnu společenského uspořádání.
- *Trendy* - z uvedených kódů vyplývá, že většina respondentů potvrzuje větší chtivost po svobodě, volnosti a nevázanosti, čímž je vysvětlována i vyšší rozvodovost a nestabilita vztahů. Část respondentů se domnívá, že pro generaci lidí ročníků 1955 – 1965 měla změna režimu po roce 1989 vliv na postavení žen v rodině, i v jejich sociálním zakotvení.
- *Materiální nároky* – respondenti většinou zmiňují změny v materiálních nárocích, které vypovídají o proměně hodnot lidí po roce 1989, o jejich čím dál větší závislosti na materiálních statcích a požitcích.

Shrnutí: Z kódů, které byly sloučeny do kategorie Manželství a rodina nám vyplývají odpovědi na jednu z dílčích výzkumných otázek, ve které jsme se ptali po proměnách životních hodnot po roce 1989 v rodině a manželství.

Respondenti vyjádřili jednoznačnou shodu nad tím, že instituce manželství má stále stejnou hodnotu bez ohledu na režim ve společnosti. Dále bylo zjištěno, že větší volnost, svoboda a nevázanost nutně ovlivnila postavení žen ve společnosti a vztahy mezi manžely. Vlivem přechodu k demokracii nezůstal beze změny ani vztah členů rodiny k nabídce materiálních statků a požitků. Jednoznačně se zvýšily materiální nároky a potřeby rodiny. Z informací zjištěných v této kategorii lze rozpoznat, že v oblasti manželství se respondenti, dle měření hodnotových orientací metodou Schwartzova zjišťování hodnot (SVS), jednoznačně přiklánějí k hodnotovému typu Tradice, který dle jejich názoru přetrvává za jakéhokoli režimu. Zároveň však z dalších kódů vyplývá, že po roce 1989 došlo k posunu od hodnotové dimenze Konzervace k dimenzi Otevřenost změně s hodnotovými typy Stimulace, Samostatnost a Požitkářství.

Shluk kódů Výchova dříve a nyní, Zájem o vzdělání a Ambice tvoří kategorii Výchova a vzdělání. Dotýká se druhé dílčí výzkumné otázky: Jak hodnotí osoby, které se narodily

v letech 1955 – 1965 proměnu životních hodnot po roce 1989 v oblasti výchovy a vzdělání?

- *Výchova dříve a nyní* – respondenti považují dnešní přístup k výchově v porovnání s přístupem do roku 1989 za mnohem volnější, a to i díky nedostatku času na děti. Dle poskytnutých informací by měl být kladen větší důraz na kreativitu a zodpovědnost ve výchově. Za velmi negativní je považována agresivita a arogance dětí.
- *Zájem o vzdělání* - většinou je respondenty vzdělání považováno za trvalou hodnotu bez ohledu na režim ve společnosti. Respondenti kladou velký důraz na vzdělání, zejména v souvislosti s pracovním uplatněním. Mezi nové možnosti po roce 1989 patří organizované celoživotní vzdělávání.
- *Ambice* – dle respondentů je v současnosti, oproti období do roku 1989, větší tlak ze strany rodičů na jejich děti, aby získali co nejvyšší vzdělání, a to i nad svoje možnosti. Celkově respondenti vnímají populaci jako ambicióznější.

Shrnutí: Z kódů, které byly sloučeny do kategorie Výchova a vzdělání vyplývá odpověď na dílčí výzkumnou otázku ohledně proměny životních hodnot po roce 1989 v oblasti výchovy a vzdělání?

Respondenti celkově hodnotili přístup k výchově v minulosti jako autoritativní, s jasnými hranicemi, na principu „musíš, nesmíš, nedělej to“. Dnešní přístup k výchově považují za více benevolentní. Změnu hodnot viděli většinou na straně rodičů, kteří po roce 1989 nemají na děti tolik času jako dříve. Vzdělání hodnotili v dřívější době jako nutnost v životě, v současnosti jako vstupenku k lepšímu zaměstnání. Vzdělání, coby hodnotu pro člověka, považovali za důležitou dříve i nyní, ale v současnosti je na vzdělání kladen větší důraz i ze strany rodičů. Použitím Schwartzova zjišťování hodnot lze posun kategorizovat od hodnotové dimenze Konzervace, hodnotových typů Konformismus, Bezpečnost, k dimenzi Otevřenost ke změně s hodnotovými typy Samostatnost a Stimulace.

Sloučením kódů Práce dříve a nyní, Peníze, Společenskou prestiž a Možnosti volného času vznikla kategorie Práce a volný čas, ve které nacházím odpověď na dílčí výzkumnou otázku: Jak hodnotí osoby, které se narodily v letech 1955 – 1965 proměnu životních hodnot po roce 1989 v oblasti práce a volného času?

- *Práce dříve a nyní* - celkově je práce respondenty považována za nezbytnou součást života člověka. Vnímání pojmu práce v dnešní době se oproti období do roku 1989

změnilo. Všichni respondenti se shodli, že práce byla dříve povinnost, dnes se zdá být větší nutností pro existenci člověka. Dle respondentů však stále přetrvává názor, že ne každá vykonává práce je adekvátně ohodnocena.

- *Peníze* – všichni respondenti se shodli, že peníze se prolínají přímo či nepřímo všemi kategoriemi. Dříve se lidé spokojili s výdělkem, dnes se snaží o získání více příjmů. Rovněž se většinově shodli na tom, že po roce 1989 je více možností k vyšším výdělkům, ale i více možností k jejich utracení.
- *Společenská prestiž* – z výše uvedených kódů je zřejmé, že respondenti se shodují na souvislosti postavení člověka ve společnosti s jeho pracovní pozicí v obou sledovaných obdobích. V dnešní době zmiňují někteří respondenti tuto souvislost v negativních případech u nezaměstnaných.
- *Možnosti volného času* - respondenti se shodli na větších možnostech v trávení volného času po roce 1989, což samozřejmě znamená i vyšší náklady. Z rozhovorů vyplynulo, že trávení volného času do roku 1989 bylo méně kreativní a více organizované.

Shrnutí: Z kódů, které byly sloučeny do kategorie Práce a volný čas vznikají odpovědi na jednu z dílčích výzkumných otázek, která se ptá na proměnu životních hodnot po roce 1989 v oblasti práce a volného času.

Respondenti se shodli na změnách v oblasti práce a trávení volného času vlivem přechodu k demokratickému režimu ve společnosti. V oblasti práce je změna o to větší, že přibylo nejen množství nových pracovních oborů, ale odstraněním uzákonění povinnosti pracovat přešla větší zodpovědnost na jednotlivce. Zároveň u všech respondentů z rozhovorů vyplynula větší potřeba peněz po roce 1989, která souvisí s většími možnostmi za co utracet. Vyšší náklady jsou také na trávení volného času, kde se možnosti rozrostly velkou měrou. Limity pro trávení volna jsou peníze a nedostatek času. Na základě poskytnutých informací lze prostřednictvím metody Schwartzova zjišťování hodnot určit, že po roce 1989 došlo k posunu od hodnotových typů Univerzalizmus Benevolence, tj. od hodnotové dimenze Překročení sebe sama, k hodnotovým typům Moc, Úspěch a Požitkářství, tj. k hodnotové dimenzi Posílení ega.

ZÁVĚR

Na základě předešlých vyjádření k dílčím výzkumným otázkám lze přistoupit k zodpovězení hlavní výzkumné otázky položené na počátku výzkumného šetření, která zněla: Jak hodnotí osoby, které se narodily v letech 1955 – 1965 proměnu životních hodnot po roce 1989?

Z výsledků šetření vyplývá, že změna společenského uspořádání v České republice neměla vliv na všechny hodnoty v šetřených oblastech života lidí. V oblasti rodiny je určitě neměnná hodnota instituce manželství. Z pohledu založení rodiny a utvrzení vztahu je tato hodnota stále velmi ceněná. Vliv přechodu k demokracii je však zřejmý v pohledu na udržení manželství. Vyšší rozvodovost je označována právě jako důsledek změny společenského uspořádání po roce 1989, který úzce souvisí i se zvýšenými materiálními nároky a potřebami rodiny. Po roce 1989 se hodnoty v rodině více zaměřily na získávání materiálních statků a požitků, než na vztahy mezi lidmi. Tomu se také podřídila potřeba mít práci. Práce je v současné době považována za hlavní zdroj peněz, které ovlivňují všechny oblasti života. Hodnota práce se posunula především na existenciální nutnost, i když někteří lidé vnímají hodnotu práce v realizaci jednotlivců. Shoda respondentů je z rozhovorů zřejmá i v názorech na výchovu. Dřívější autoritativní přístup byl nahrazen liberálnějším, což je důsledkem právě společenské změny po roce 1989. Výchova v rodině je stále považována za důležitou, ale vzhledem k nedostatku času, vyspělosti rodičů a v neposlední řadě právě díky změně společenského prostředí nejsou předávány dětem stejné hodnoty, jako dříve. Důraz na vzdělání a zvýšené ambice rodičů vůči dětem se zdají být novou hodnotou, která má nahradit nedostatek času ve výchově. Ke změnám došlo rovněž v trávení volného času, a to u dětí i dospělých. Společenské postavení se pro lidi stalo hodnotou jak v oblasti vzdělání, tak i v oblasti práce a volného času.

Hodnot, které byly ovlivněny změnou společenského uspořádání po roce 1989, je určitě více a také pohledy lidí jsou různé. Vzhledem k rozsahu předkládané bakalářské práce byly zkoumány pouze některé oblasti života lidí. Je však zřejmé, že v souvislosti s přechodem k demokracii se hodnoty lidí mění a jen čas ukáže, zda je to změna pozitivní či negativní. Při uspokojování potřeb vychází každý člověk samozřejmě ze svých pocitů a snaží se získávat pro sebe to nejlepší, co je mu v daný okamžik nabízeno. Stejně tak je uspokojování potřeb ovlivněno vývojem osobnosti člověka, takže věkem se hodnoty lidí mění. Člověk postupně během života předává hodnoty dalším generacím prostřednictvím výchovy a své-

ho způsobu chování, tzn. přímého či nepřímého působení. Opět vše směřuje k zodpovědnosti, která byla několikrát zmíněna jak v teoretické části předkládané bakalářské práce, tak i v praktické části v rozhovorech s respondenty. Zpravidla však člověk dospěje k zamyšlení se nad zodpovědností až v mezních situacích, které ho v životě potkají. Pak se také mění hodnotové žebříčky. Nemusí to tedy být zákonitě jen samotná změna politického uspořádání státu, ale jak potvrdil i výzkum předkládané bakalářské práce, souvislosti s touto změnou postupem času přinesly právě takové podmínky, které k přehodnocování vedly, a to nejen s ohledem na postupné dozrávání osobností jedinců.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] ERIKSEN, Thomas Hylland. *Syndrom velkého vlka: hledání štěstí ve společnosti nadbytku*. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 2010, 214 s. Sociálně-ekologická edice. ISBN 978-80-7239-244-5 (BROŽ.).
- [2] FRANKL, Viktor Emil a Elisabeth S. LUKASOVÁ. *Vůle ke smyslu: vybrané přednášky o logoterapii*. Překlad Vladimír Jochmann. Brno: Cesta, 1994, 212 s. ISBN 80-853-1929-2.
- [3] GEIST, Bohumil. *Sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1992, 647 s. ISBN 80-856-0528-7.
- [4] HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, 280 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1168-3 (BROŽ.).
- [5] JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 285 s. ISBN 80-717-8535-0.
- [6] KELLER, Jan. *Abeceda prosperity*. 1.vyd. Brno: Doplněk, 1997, 160 s. ISBN 80-857-6598-5.
- [7] KELLER, Jan. *Až na dno blahobytu*. 3. vyd. Praha: EarthSave CZ, 2005, 132 s. ISBN 80-903-0857-0.
- [8] KLAPILOVÁ, Světlá. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1996, 63 s. ISBN 80-706-7669-8.
- [9] KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, 215 s. ISBN 978-807-3673-833.
- [10] KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2001, 199 s. ISBN 80-731-5004-2.
- [11] STANLEY, Scott M. Examining Changes in Relationship Adjustment and life Satisfaction in Marriage, *Journal of Family Psychology*. 2012, No. 1, s. 165. eISSN: 1939-1293.
- [12] *Modernizace a česká rodina: sborník prezentací na Sympoziu pořádaném ve dnech 15. - 17. října 2003 Fakultou Sociálních Studií Masarykovy Univerzity v Brně*

- ně = Modernization and the Czech family*. Vyd. 1. Brno: Nakl. Barrister, 2003. ISBN 80-865-9861-6.
- [13] MOŽNÝ, Ivo. *Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002, 207 s. ISBN 80-717-8624-1.
- [14] MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina: (mýty a skutečnosti)*. Vyd. 1. Brno: Blok, 1990, 184 s. ISBN 80-702-9018-8.
- [15] PRUDKÝ, Libor. *Hodnoty a normy v české společnosti - stav a vývoj v posledních letech*. Vyd. 1. Praha: Kabinet pro výchovu k demokratickému občanství, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2004, 32 s. Studijní text pro učitele občanské výchovy. ISBN 80-720-4358-7.
- [16] ŘEHÁKOVÁ B. Měření hodnotových orientací metodou hodnotových portrétů S. H. Schwartze. *Sociologický časopis*, 2006, č. 1.
- [17] ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0 (VáZ.).

Seznam internetových zdrojů:

- [18] Český statistický úřad. [online]. [cit. 19. 2. 2012]. Dostupné z:
http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/podil_deti_narozenych_mimo_manzelstvi_v_letech_1950_2010.
- [19] Parlamentní listy. [online]. [cit. 8. 12. 2011]. Dostupné z:
<http://parlamentnilisty.cz/rss/zpravy/Cesi-se-maji-dobře-tvrdi-odbornik-Jsou-jen-nenasytiti-216288>

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

atd. a tak dále

atp. a tak podobně

např. například

tzn. to znamená

s. strana

R1 respondentka 1

R2 respondent 2

R3 respondentka 3

R4 respondent 4

R5 respondent 5

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 Teoretický model vztahů mezi deseti motivačními typy hodnot.....	17
--	----

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 Popis výzkumného vzorku.....	42
Tabulka 2 Výsledky otevřeného kódování.....	43

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Záznamový arch rozhovoru s respondenty

Příloha P II: Přepisy audiozáznamů rozhovorů s respondenty R1 – R5

PŘÍLOHA P I: ZÁZNAMOVÝ ARCH ROZHOVORU

S RESPONDENTY

Vzhledem k tomu, že se ve své bakalářské práci zabývám zjištěním proměny hodnot po roce 1989 v České republice u generace lidí narozených v letech 1955 – 1965, zajímají mě Vaše názory a postoje k danému tématu, a proto bych Vám ráda, v rámci rozhovoru, položila několik otázek.

Datum konání rozhovoru:.....

Začátek rozhovoru:..... Konec rozhovoru:.....

Demografické otázky:

1. Pohlaví: žena muž

2. Rok narození:

3. Vzdělání: základní
 vyučení v oboru
 středoškolské
 vyšší odborné
 vysokoškolské

4. Rok nástupu do prvního zaměstnání:

5. Rok sňatku:

6. Počet dětí v rodině:

7. Povolání:.....

Otázky týkající se proměny životních hodnot v oblasti manželství a rodiny

- 1) Domníváte se, že došlo ke změně ve vnímání významu manželského svazku? Pokud ano, myslíte, že má změna souvislost s příchodem demokracie po roce 1989?
- 2) Dle údajů Českého statistického úřadu počet rozvodů stoupá. Myslíte si, že změna poměrů po roce 1989 mohla ovlivnit míru rozvodovosti? Pokud ano, jak?

- 3) Domníváte se, že se změnily materiální nároky a potřeby rodiny po roce 1989? Pokud ano, jak a s čím může, podle Vás, uvedená změna souviset?

Otázky týkající se proměny životních hodnot v oblasti výchovy a vzdělání

- 1) Domníváte se, že rodiče změnil přístup k výchově svých dětí po roce 1989? Pokud ano, jak byste tuto změnu hodnotil/a? Na co, je podle Vás, kladen největší důraz při výchově?
- 2) Jakou roli podle Vás hrálo vzdělání před rokem 1989 a jakou hraje nyní?
- 3) Domníváte se, že se změnil přístup k celoživotnímu vzdělávání po roce 1989? Pokud ano, jak?

Otázky týkající se proměny životních hodnot v oblasti práce a volného času

- 1) Myslíte si, že se změnil význam práce – zaměstnání – povolání pro život člověka? Pokud ano, jak? Domníváte se, že změna může souviset s přechodem k demokracii?
- 2) Byla nebo je spojována práce se společenským postavením člověka ve společnosti? Pokud ano, bylo tomu tak již před rokem 1989 nebo až po něm?
- 3) Domníváte se, že po roce 1989 nastaly změny ve způsobech trávení volného času? Pokud ano, jaké?

PŘÍLOHA P II: PŘEPISY AUDIOZÁZNAMŮ ROZHovorŮ S RESPONDENTY

RESPONDETKA 1

Datum konání rozhovoru: 30. 1. 2012

Začátek rozhovoru: 19:10 hod.

Konec rozhovoru: 19:25 hod.

Pohlaví: žena

Rok narození: 1964

Vzdělání: vysokoškolské

Rok nástupu do první zaměstnání: 1983

Rok sňatku: 1984

Počet dětí: 2

Povolání: učitelka

Otázky týkající se proměny životních hodnot v oblasti manželství a rodiny

4) **T:** *Má podle vás současný manželský svazek stejný význam jako před rokem 1989?*

R1: „**No určitě**, já si myslím, že to **s rokem 1989 vůbec nesouvisí**, takže pokud ty manželské **hodnoty mají oba** dva v tom páru **nastavené stejně**, což si myslím, že je velice důležité, tak je jedno v jaké je to době. Samozřejmě ta doba potom na oba dva má nějaký vliv, a na vývoj toho jejich svazku, ale jako takový **vliv by to mít nemělo**.“

5) **T:** *Dle údajů Českého statistického úřadu počet rozvodů stoupá. Myslíte si, že změna poměrů po roce 1989 mohla ovlivnit míru rozvodovosti? Pokud ano, jak?*

R1: „**No určitě ano**, protože jednak **se samozřejmě zvedly možnosti pro ženy**, takže došlo k **zrovnoprávnění žen** a zatímco dříve ženy byly jenom v domácnosti a pokud se žena rozhodla zůstat doma, tak se velice často stávalo, že se do práce již nevrátila, zatímco v dnešní době děvčata především usilují o vzdělání a s tím to samozřejmě s sebou nese lepší zaměstnání, lepší ohodnocení, rovnoprávné postavení v zaměstnání a potom to s sebou samozřejmě nese taky výběr partnera. Takže na takové ty **požadavky žen... na partnera jsou větší**, no a tím pádem samozřejmě se **oddaluje ten sňatek**, že se rozhodnou pro sňatek a v dnešní době... samozřejmě, zas na druhou stranu manželské páry narážejí na další společenské rizika, které s sebou nesou právě takové ty zkoušky, jestli spolu manželé vydrží nebo nevydrží. Takže **změna poměrů** v roce 1989 určitě s sebou podle mého tu **míru rozvodovosti nese**.“

6) **T:** *Změnily se podle vás materiální nároky a potřeby rodiny po roce 1989? Pokud ano, jak a s čím uvedená změna souvisí?*

R1: „**Určitě se zvýšily se zvyšující se** životní úrovní **potřeby rodiny a materiální nároky** s tím určitě souvisí také, takže to navazuje jedno na druhé a s čím uvedená **změna souvisí**... souvisí **s potřebami každého vlastně jedince** v té rodině, dřív děti nepotřebovaly počítače, protože prostě nebyly počítače ani ve školách, nikde nebyly, možnost ani je koupit, sehnat no a **dneska tu potřebu** mají, ty děti, protože se to od nich třeba vyžaduje i ve škole, **mají potřebu mobilů**, protože rodiče jsou třeba dlouho v práci a potřebují dohled nad dětmi aspoň na dálku, takže toto všechno tady ten technický pokrok s sebou samozřejmě ty nároky přináší. Co se týče zájmových věcí, zájmového třeba trávení společného času určitě taky.“

Otázky týkající se proměny životních hodnot v oblasti výchovy a vzdělání

7) **T:** *Domníváte se, že rodiče změnili přístup k výchově svých dětí po roce 1989? Pokud ano, jak tuto změnu hodnotíte?*

R1: „**No, rodiče změnili přístup**, tady jde o to, jestli ten přístup změnili vědomě ve výchově svých dětí a nebo jestli k tomu přístupu byli víceméně přinuceni nebo je k tomu přiměla doba jako taková, vlastně tím, jak se projevuje. Takže určitě je, určitě ta **výchova je demokratičtější, není tak autoritativní**, jestli ta změna je lepší, pravděpodobně rodiče... takto, současným rodičům asi **přestávají fungovat modely, které znali** od svých vlastních rodičů a vlastně děti je nutí tyto modely vlastně měnit svým chováním, takže rodičům opravdu nezbyvá nic jiného než se svými dětmi více o těch problémech diskutovat a řešit je. Není to tím autoritativním, prostě třeba i despotickým způsobem, ale prostě **musí** k tomu přistupovat kreativněji a **přízpůsobovat se** těm jednotlivým situacím určitě více, protože ta **doba je náročná** pro děti a i pro ty rodiče. „

8) **T:** *Jakou roli podle Vás hrálo vzdělání před rokem 1989 a jakou hraje nyní?*

R1: „**No já doufám, že v dnešní době je na vzdělání větší nárok**, že si lidé uvědomují, že opravdu **vzdělání prostě patří k hodnotám** člověka, a že jako **usilují o to**, když to vztáhnou na rodiče, **aby opravdu tu vzdělání měly děti co nejlepší**. Samozřejmě možná se to týká i různých společenských vrstev, jo, není možné to zevšeobecňovat, možná se to projevuje opravdu **v různých společenských vrstvách, ty nároky, jiné**.“

9) **T:** *Domníváte se, že se změnil přístup k celoživotnímu vzdělávání po roce 1989? Pokud ano, jak?*

R1: „**No, takže už pro ty starší generace samozřejmě ta možnost dneska je daleko jiná**, než to bylo dřív. **Dřív lidé získali** prostě středoškolské **vzdělání** nebo vysokoškolské vzdělání, pokud teda měli práci, kde se museli dál vzdělávat, tak samozřejmě dál se vzdělávali, **ale ve většině populace** obyvatel **další vzdělávání** prostě tam **nebylo** a ten přístup **dneska** určitě je takový, že i na ty starší generace vlastně **je kladený větší nárok**, aby držely krok s dobou. Ať už je to vlastně... aby se vzdělávali na počítačích, jo, s technikou a tak dál, určitě je... ten **přístup se změnil**.“

Otázky týkající se proměny životních hodnot v oblasti práce a volného času

10) **T:** *Myslíte si, že se změnila hodnota pojmu práce pro život člověka? Pokud ano, jak?*

R1: „**Hodnota pojmu práce, před rokem 1989, se nikdo o práci nebál, práci měl v podstatě každý**, ať pracoval nebo nepracoval, **byl za ni málo ohodnocený**, takže pracovní **morálka i motivace byla minimální**, stejně tak jako **mzda, na běžný život stačila**, zatímco **po roce 1989**, kde vlastně se do společnosti dostal **prvek konkurence a strach o práci** jako takovou,

takže ten význam práce, nebo toho pojmu práce samozřejmě stoupá, protože kdo má práci, má zajištěný výdělek a může samozřejmě prostě obstojně ve společnosti žít. Pokud práci nemá, tak to samozřejmě skýtá velké potíže v současné době, pro něho. Myšleno existenční.“

11) T: Byla nebo je spojována práce s postavením člověka ve společnosti? Pokud ano, bylo tomu tak již před rokem 1989 nebo až po něm?

R1: „No, vzhledem k tomu, že u nás se vždycky na tituly hrálo, tak já si myslím, že postavení člověka ve společnosti bylo vždycky ohodnocované a práce... spojována práce s postavením člověka... myslíte ohodnocované podle práce? ohodnocované podle práce... no, ono by to tak mělo být, podle práce má člověk mít ohodnocení i postavení ve společnosti, ale jestli tomu tak skutečně v dnešní době je, to si nejsem jistá. A pokud tomu tak bylo před rokem 1989 nebo až po něm? Já se domnívám, že je to stejné. Že dnes ještě nezáleží na tom, jestli ten člověk, který má dobré postavení ve společnosti odvádí za to tu patřičnou práci. To si v dnešní době nejsem jistá a jestli tomu bylo tak před rokem 1989, to bych řekla, že nebylo.....chachachahchaha.“

12) T: Domníváte se, že po roce 1989 nastaly změny ve způsobech trávení volného času? Pokud ano, jaké?

R1: „Asi se zvýšily náklady na způsob trávení volného času, protože dřív lidé chodili na zahrádky, dneska, když chtějí jít na tenis, tak si musí pronajmout kurt a to samozřejmě s sebou nese taky finanční zatížení a myslím si, že dneska se lidé tomu trávení volného času začínají konečně cíleně věnovat víc, než to bylo dříve, protože možná těsně po tom roce 1989, kdy se začalo velice podnikat a uvolnila se tady tato sféra, tak lidé na trávení volného času zapomněli a vzhledem k tomu, že se to odrazilo na jejich, jednak způsobu života, ale především zdraví, tak se v poslední době... se domnívám, že si na tom dávají více záležet a možná je to na úkor rodiny, každého tady z těch zaměstnaných lidí, ale snaží se ten volný čas trávit aktivně, třeba sportem.“

RESPONDENT 2

Pohlaví: muž

Rok narození: 1960

Vzdělání: středoškolské

Rok nástupu do první zaměstnání: 1979

Rok sňatku: 1982

Počet dětí: 2

Povolání: mistr ve výrobě

Datum konání rozhovoru: 31. 1. 2012

Začátek rozhovoru: 17:00 hod.

Konec rozhovoru: 17:15 hod.

Otázky týkající se proměny životních hodnot v oblasti manželství a rodiny

1) Má podle vás současný manželský svazek stejný význam jako před rokem 1989?

Myslím si, že ano, ale protože lidi se, lidi se berou jako samozřejmě asi kvůli tomu, že se mají hlavně rádi a ne kvůli něčemu jinému, i když to taky může být, no, a prostě myslím si, že ano.

2) Dle údajů Českého statistického úřadu počet rozvodů stoupá. Myslíte si, že změna poměrů po roce 1989 mohla ovlivnit míru rozvodovosti? Pokud ano, jak?

Tak myslím si, že určitě, protože nové poměry přinesly nové možnosti, jak prostě v zaměstnání, tak v koníčkách a taky i ty finanční možnosti jsou teď větší, takže lidé prostě, takže to vlastně může tu míru rozvodovosti taky ovlivnit, že lidé mají více zájmů a více možností ke všemu no, bych to tak řekl.

3) Změnily se podle vás materiální nároky a potřeby rodiny po roce 1989? Pokud ano, jak a s čím uvedená změna souvisí?

Já si myslím, že se změnilý materiální nároky, protože prostě životní úroveň myslím, že neustále stoupá, i když to neplatí samozřejmě pro všechny a lidi prostě pokud chtějí, tak se snaží prostě, já nevím, víc vydělat peněz, aby mohli, aby potom si mohli víc možná užívat, ale mohli se zabývat svými koníčkami, třeba, a nebo prostě mohli cestovat někam, kde by dřív nemohli a všechno samozřejmě souvisí s finanční stránkou taky, takže s těma materiálníma nárokama. Pokud se týče potřeb rodiny, tak to si myslím taky, že ano, ty materiální nároky se změnilý, protože samozřejmě i potomci, jako děti, chtějí žít taky jinak a je potřeba prostě těch peněz víc.

Otázky týkající se proměny životních hodnot v oblasti výchovy a vzdělání

4) Domníváte se, že rodiče změnilí přístup k výchově svých dětí po roce 1989? Pokud ano, jak tuto změnu hodnotíte?

Tak myslím si, že ano, už to vyplývá z toho, že dřív, myslím, že děcka nebo rodiče byli na ty děti asi trochu přísnější, děti si musely, musely je takzvaně víc poslouchat, dnes už je to takové víc liberálnější, na druhou stranu věřím, že jsou i... rodiče se v těch děckách vidí, doslova a prostě s tou výchovou to přehánějí, že chtějí po nich i to, na co ta děcka nemají, ale tak to bylo v podstatě u některých i před tím a celkově bych řekl, že je to dneska takové volnější, no. Vyplývá to, myslím i z toho, že asi nemají tolik času na ty děti, už tolik dneska.

5) Jakou roli podle Vás hrálo vzdělání před rokem 1989 a jakou hraje nyní?

Tak vzdělání bylo vždycky důležité, ale záleží to, záleží od jakého oboru, například, já nevím, učitelů jsme si vážili před rokem 1989 daleko víc než teď, pak jsou teď nějaké obory i nové, které prostě dříve nebyvaly a kde si těch lidí potom

vážíme. Každopádně to **vzdělání hraje tu roli podle mě teď ještě i větší**, protože čím dál **víc lidí studuje** a vlastně bakalářem nebo vysokoškolačkem je každý třetí, takže asi to bude **nezbytné i do budoucna**, aby lidé byli vzděláni, takže si myslím, že to **vzdělání hraje tu roli větší nyní**.

6) Domníváte se, že se změnil přístup k celoživotnímu vzdělávání po roce 1989? Pokud ano, jak?

Myslím si, že ano a to je to, co jsem říkal u jiné otázky, prostě lidé **lidé chtějí i více studovat**, mají více možností, můžou samozřejmě i více cestovat, studovat v zahraničí a **prostě i chtějí**, no. Myslím, že ti lidé někteří více, více chtějí, protože **souvisí to samozřejmě i s prací**. **Dřív ta práce byla... takzvaně ji každý měl a dneska je to horší**, už. Takže myslím si, že ten **přístup k tomu vzdělání, celoživotnímu, je taky důležitý**, lidi **se musí teď momentálně vzdělávat** asi **celoživotně**, aby, **aby udrželi ten trend i v zaměstnání**.

Otázky týkající se proměny životních hodnot v oblasti práce a volného času

7) Myslíte si, že se změnila hodnota pojmu práce pro život člověka? Pokud ano, jak?

Myslím si, že určitě, protože si myslím, že **dneska si té práce člověk daleko víc váží**, **dříve ji vlastně měl a musel**, od toho se to taky odvíjí, teď nemluví samozřejmě za všechny lidi, ale myslím si, že **dřív se ta práce i víc flákala** a člověk si to chtěl akorát udělat a potom měl klid a prostě se věnoval něčemu jinému. Dneska to samozřejmě nejde, **dneska**, každopádně si myslím, že **si člověk musí té práce daleko víc vážit** a od toho vyplývá všechno ostatní.

8) Byla nebo je spojována práce s postavením člověka ve společnosti? Pokud ano, bylo tomu tak již před rokem 1989 nebo až po něm?

Tak myslím si, že ano, jako, že **práce je určitým způsobem spojována s postavením člověka ve společnosti**, myslím si, že **to bylo i před rokem 1989**, ale zase záleží to u jakých, **záleží u jakých oborů** a jak už jsem jednou řekl, samozřejmě ta práce, obory se vyvíjejí, že dneska máte obory, které dřív třeba ani nebyly a naopak některé zase zanikají, takže, ale myslím si celkově, že **práce je spojována s postavením člověka ve společnosti určitě a dřív**, **si myslím, že byla taky**, ale ne takhle jako v dnešní době, myslím si, že **mín než dříve**.

9) Domníváte se, že po roce 1989 nastaly změny ve způsobech trávení volného času? Pokud ano, jaké?

To určitě, protože, jak už tady bylo řečeno, prostě jsou daleko jiné možnosti v trávení volného času, ať už se to týká cestování nebo, já nevím, sportování, jsou různé druhy nových sportů, jsou nové trendy, jsou... lidé mají možnost si nakoupit lepší vybavení, například pokud se týče toho sportu, mohou cestovat, jako určitě ta změna je, bych řekl, tady obrovská v tom způsobu trávení volného času. Teď i v tom takzvaném pasivním, si myslím, třeba ten internet s tím taky zahýbal, že někdo nemusí taky cestovat a sportovat, ale hodně lidí třeba tráví moc času na internetu a vzdělává se tam nebo baví se tam, takže toto dřív vůbec nebylo. Takže si myslím, že tady ty změny jsou obrovské. Souvisí to prostě s tou svobodou podle mne a možnostmi člověka, které jsou teď daleko větší.

RESPONDENTKA 3

Datum konání rozhovoru: 3. 2. 2012

Začátek rozhovoru: 16:00 hod.

Konec rozhovoru: 16:10 hod.

Pohlaví: žena

Rok narození: 1959

Vzdělání: středoškolské

Rok nástupu do prvního zaměstnání: 1979

Rok sňatku: 1980

Počet dětí: 1

Povolání: úřednice v bance

Otázky týkající se proměny životních hodnot v oblasti manželství a rodiny

1) T: Má podle vás současný manželský svazek stejný význam jako před rokem 1989?

R3: Tak podle mě, **má**. Já vím, že spousta lidí to bere trochu jinak, říká si, že manželství je jenom papír v dnešní době. Pro mě je prostě jednoznačné, že **manželství je manželství** a žít na hromádce je žít na hromádce. Já prostě **vyznám hodnotu manželství**.

2) T: Dle údajů Českého statistického úřadu počet rozvodů stoupá. Myslíte si, že změna poměrů po roce 1989 mohla ovlivnit míru rozvodovosti? Pokud ano, jak?

R3: Osobně si myslím, že **mohla ovlivnit**, a to z toho důvodu, že ty **sociální jistoty nebyly takové jak před tím rokem 1989**, **stoupla nezaměstnanost** a to může mít **vliv na tu pohodu v té rodině**, která nemusí být až taková. Ne všichni manželé dokážou zvládnout ty rodinné problémy a to v podstatě **ovlivňuje i tu rozvodovost** potom, jo? Že ta **tolerance tam není taková**, že se nedokážou posbírat. Myslím si, že ano.

3) T: Změnily se podle vás materiální nároky a potřeby rodiny po roce 1989? Pokud ano, jak a s čím uvedená změna souvisí?

R3: **Po roce 1989, že určitě nezměnily nějak razantně příjmy**, to stoupalo velmi pomalu, ale **razantně se změnil nárok na život a náklady na život rodin**, takže, myslím si, že ve spoustě rodin měli problémy, byly rodiny, které využily okamžik té změny, začaly podnikat a takový ten boom, že se dostaly do nějakých postavení, na které v životě nebyly zvyklí. Taky mnoho třeba těch podnikatelů to nezvládlo, ale... Můžu ještě?

T: Ano, ale chci jen zeptat. Od toho si myslíte, že se změnil ty materiální nároky a jejich potřeby?

R3: Ano, myslím, že jo. Že ta životní úroveň sice stoupala, ale stoupaly i náklady na životní úroveň, takže se změnily potřeby.

Otázky týkající se proměny životních hodnot v oblasti výchovy a vzdělání

4) T: *Domníváte se, že rodiče změnili přístup k výchově svých dětí po roce 1989? Pokud ano, jak tuto změnu hodnotíte?*

R3: No, myslím si, že určitě se změnil přístup k výchově dětí a myslím si, že je to takové benevolentnější všechno. My jsme byli na děti přísnější, nevím, jestli to bylo tím režimem, to bylo takové jako „nesmiš, musíš, nedělej to“. Dneska, když pozoruju ty maminky, a mám tu vnučku, že, takže vím, že je to takové volnější a ve spoustě rodin určitě to bylo, se odvíjelo od té finanční situace té rodiny.

5) T: *Jakou roli podle Vás hrálo vzdělání před rokem 1989 a jakou hraje nyní?*

R3: No já si myslím, že je to stejné. Prostě vzdělání je vzdělání ať to bylo před rokem 1989 nebo jestli je to nyní, takže to je stejné, nevidím v tom rozdíl. Lidé se chtěli vzdělávat. Tenkrát to možná bylo trochu jednodušší, nebylo to tak náročné získat to vzdělání, ale je to otázka. Podplácí se a podplácelo se i tenkrát, že?

6) T: *Domníváte se, že se změnil přístup k celoživotnímu vzdělávání po roce 1989? Pokud ano, jak?*

R3: Lidé jsou dneska ambicioznější a nutí je k tomu, aby získávali vyšší vzdělání ta doba prostě, jo? Otevírají se jim jiné možnosti, ať už je to v oblasti jazykové, mohou vyjždět za prací potom do světa, takže myslím si, že ten přístup se k tomu určitě změnil, hlavně u těch mladých, u nás starších ročníků... já se taky musím vzdělávat pořád, jo, abych mohla být na místě, které vykonávám. Takže ano, změnil se přístup.

Otázky týkající se proměny životních hodnot v oblasti práce a volného času

7) T: *Myslíte si, že se změnila hodnota pojmu práce pro život člověka? Pokud ano, jak?*

R3: Před rokem 1989 byla uzákoněna povinnost pracovat, po roce 1989 se to všechno změnilo, člověk sice pracovat nemusel, ale tím, že, jak jsem zmínila se zvýšily náklady na život každého jedince a celých rodin tak prostě ti lidé začali pracovat. Víím, že spousta lidí měla i dvě zaměstnání, aby měli prostě co nejvyšší příjmy. Takže ta hodnota pojmu práce z mého pohledu se určitě změnila.

8) T: *Byla nebo je spojována práce s postavením člověka ve společnosti? Pokud ano, bylo tomu tak již před rokem 1989 nebo až po něm?*

R3: Já si myslím, že to bylo i před rokem 1989, jo? Podle toho, jaké člověk měl postavení v tom zaměstnání, tak se na něho pohlíželo, jo? Lidé měli panickou hrůzu z nějakých představitelů KSČ, jo? Je to svým způsobem nějaké postavení v zaměstnání a dneska, jestliže je někdo generální ředitel nějaké firmy a nebo významný akcionář, majitel holdingu a podobně, tak ti lidé se na něho dívají úplně jinak, než když vyskládává zboží v supermarketu. Takže podle mě, ano, práce je spojována s postavením člověka ve společnosti a byla. Určitě.

9) T: *Domníváte se, že po roce 1989 nastaly změny ve způsobech trávení volného času? Pokud ano, jaké?*

R3: Když si to vezmu jenom podle sebe a mé rodiny, tak před rokem 1989 jsme byli rádi, když jsme se dostali na nějakou dovolenou, bylo to samozřejmě omezené a výjezdy do zahraničí a všechno, po roce 1989 se otevřely hranice a začalo se využívat letních dovolených, zimních dovolených a při každé příležitosti, my třeba si zajedeme zalyžovat na jeden den pod Vídeň do Rakouska, určitě si myslím, že ty změny nastaly i v tom, že třeba jsme si začali víc vydělávat, trochu se nám... trochu finančně přiblížili ty možnosti výjezdu do zahraničí a tak, jo? I ty nabídky, které jdou z těch cestovních kanceláří a není to jenom dovolená v zahraničí, ale trávení volného času i tady třeba v Česku, jo? Začali lidé víc chodit tenis, na golf, začali se bavit prostě ve společnosti víc, než se bavili dřív. Dřív jsme se bavili tím, že jsme se navštěvovali doma, teď se začalo chodit víc do společnosti, do hospod a podobně.

RESPONDENT 4

Datum konání rozhovoru: 4. 2. 2012

Začátek rozhovoru: 14:00 hod.

Konec rozhovoru: 14:10 hod.

Pohlaví: muž

Rok narození: 1956

Vzdělání: středoškolské

Rok nástupu do prvního zaměstnání: 1976

Rok sňatku: 1979

Počet dětí: 2

Povolání: finanční poradce

Otázky týkající se proměny životních hodnot v oblasti manželství a rodiny

1) T: *Podle vás současný manželský svazek stejný význam jako před rokem 1989?*

R4: Měl by mít, ale já si myslím, že dneska pohledy těch lidí už jsou jiné, jo? Teda, že tomu nepřikládají takovou, takovou váhu. Berou to jako, chtějí mít svobodu a nechť se vázat.

T: *Myslíte, že je to právě ovlivněné tím příchodem demokracie po roce 1989?*

R4: Určitě, ale nevím jako, jak to zdůvodnit, já bych klidně tam dal větší volnost, že jo, a z toho důvodu, že jo. Je vidět v tom okolo ten přístup těch lidí. Já si myslím, že to není... tam byl nějaký řád, před tím rokem 1989, když se to potom uvolnilo, tak to má určitě vliv na to myšlení těch lidí a přemýšlí o tady těch vztazích.

2) T: *Dle údajů Českého statistického úřadu počet rozvodů stoupá. Myslíte si, že změna poměrů po roce 1989 mohla ovlivnit míru rozvodovosti? Pokud ano, jak?*

R4: K horšímu, **určitě k horšímu**. Je to vidět i z tý statistiky a důvody... důvody, to je zase, jako možnost, **větší možnosti těch lidí a nechtěj se vázat**. Nebo to řeší tak nějak... dřív vlastně byly nějaké manželské poradny, snažili se to udržet, dneska ten vztah...

T: Takže myslíte si, že ta změna poměrů ovlivnila?

R4: Určitě jo, protože ten stát do toho tak nějak zasahoval, jo, **dneska** do toho nikdo nezasahuje, **to neovlivňuje stát vůbec**, nesnaží. Nebo já nevím, jestli jsou nějaký manželský poradny, v tomto směru, to nevím.

T: Já vím, že jsou. Vy myslíte, že by nařizoval dřív stát návštěvu poradny?

R4: Ti lidi tam museli.

T: Myslíte, že to měli soudně nařízené?

R4: Soudně, no to nevím, jsem to nezažil, ale mám teda dojem, že u bráchy jo.

T: Aha, takže myslíte jako, že když se chtěli rozvést...

R4: Tak museli podstoupit jako nějaké, že jo. Což dneska už nemusí. To je můj názor, to já nevím, ale jestli to tak je.

3) **T: Změnily se podle vás materiální nároky a potřeby rodiny po roce 1989? Pokud ano, jak a s čím uvedená změna souvisí?**

R4: No určitě, a vlastně je tady ta konzumní společnost a **rozšiřují se možnosti nákupu**, jsou větší, to dřív nebylo. Jednak jsou i ty **možnosti toho výdělků větší**, to dřív nebylo, jo. Takže teď se trošku **rozšířily možnosti výdělků a za co utrácet** nebo, jo? Tenkrát zase toho tolik nebylo. **Nabídka se zvýšila**. Určitě.

Otázky týkající se proměny životních hodnot v oblasti výchovy a vzdělání

4) **T: Domníváte se, že rodiče změnili přístup k výchově svých dětí po roce 1989? Pokud ano, jak tuto změnu hodnotíte?**

R4: Tak zase to je asi **individuální od jednotlivých rodičů** ten přístup, ale asi **určitě jo**, protože možná že víc **dbají na to, aby ti děti měli vzdělání** nebo aspoň ten papír, se **snaží je víc tlačit do škol**. A jo, jako výchovu, jo? No, tak tam zase je problém v tom, že **nemají na ně čas**. To je, ten život je teď takový hektičtější, **musí vydělávat peníze** a tak dále, takže **na ty děcka asi nemají tolik času**. Takže určitě.

5) **T: Jakou roli podle Vás hrálo vzdělání před rokem 1989 a jakou hraje nyní?**

R4: No tak **před tím rokem 1989 to bylo svázaný**, tam všichni měli rovný šance, někdo jako moh jít studovat, ale neměl možnost, **dneska ty možnosti mají ty lidi a rodiče k tomu vlastně nějakým způsobem nutí**, že jo. Je to vidět i ze statistiky, že ten **člověk s vyšším vzděláním má možnost uplatnění se**. Nebo to je jako daný tím.

6) **T: Domníváte se, že se změnil přístup k celoživotnímu vzdělávání po roce 1989? Pokud ano, jak?**

R4: To je zase otázka na ty mladší ročníky, to nevím jako jak to kdo bere, že jo zase, ale tak ale asi podle oboru, že jo. Ty doktoři se musí vzdělávat, **aby stíhali ten vývoj**... vývoj, co se týká elektroniky, u doktorů a ve všem jde rychle dopředu a on by asi zakrňoval, ten by se měl vzdělávat, ale u těch obyčejných oborů asi, tam to asi nebude tak podstatný, jo. U těch specializovaných oborů, tak je to individuální zase asi. Když bude dělat kuchaře, jo, tak co tam jako, velice. Tak jsou taky jako ty michellíny a tyhle ty **když má chuť se vzdělávat a udělat nějakou kariéru**, tak asi jo, ale je to individuální.

Otázky týkající se proměny životních hodnot v oblasti práce a volného času

7) **T: Myslíte si, že se změnila hodnota pojmu práce pro život člověka? Pokud ano, jak?**

R4: Tak určitě, před **rokem 1989 to byla povinnost, člověk musel být zaměstnán povinně**, že jo, jinak byl průšvih, ho zavírali a tak dále, postihovali, dneska **už je to věc každého člověka**, takže ten **přístup k tý práci je trošku jinej**, no, tak...

Myslíte jinej, zodpovědnější, nebo...

No tak to je **každého věc**, obecně, a tak asi jo, **lidi jako práci shání, potřebujou mít tu práci, nebudou mít práci, tak nebudou mít peníze**, že jo, **od toho se odvíjí všechno**.

8) **T: Byla nebo je spojována práce s postavením člověka ve společnosti? Pokud ano, bylo tomu tak již před rokem 1989 nebo až po něm?**

R4: Já si myslím, že je to asi, **teď i předtím**, postavení, že jo, takže vlastně, **když měl dobrou práci nebo nějakou prestižní, doktoři, právníci, tak dneska to je asi stejné**. Navíc tam do toho dneska vstoupili podnikatelé, že jo. To už není práce jako taková, že by to vykonal on sám manuálně, ale musí to nějak organizovat, takže řídí zase. Takže to už s tou prací, to už jsme někde jinde, že jo. To už ten podnikatel pracuje i nepracuje, že jo, řídí, prakticky organizuje. Takže tam je to trošku o něčem jiným, no.

T: Ano, a mělo to vliv, i ten podnikatel na to postavení ve společnosti?

R4: Jasně, určitě, **čím vlastně úspěšnější, tím ovlivňuje to své okolí**, že jo. A má možnosti, že jo. Tam **může sponzorovat** a tak dál a tak dál.

9) **T: Domníváte se, že po roce 1989 nastaly změny ve způsobech trávení volného času? Pokud ano, jaké?**

R4: Takže zase to bude individuální, podle toho kdo na co měl, takže před rokem 1989 to bylo spíš takový jako víc organizovaný, nějaký ty tělovýchovný jednoty atd. **Dneska je to všechno ovlivněno penězma, nějakýma sponzorama** a je problém. Ale ty možnosti se rozšířily, určitě. Toho volného času lidi mají, můžou vyjždět ven na různé sporty atd. Takže určitě by to mělo mejt.

RESPONDENT 5

Datum konání rozhovoru: 5. 2. 2012

Začátek rozhovoru: 17:30 hod.

Konec rozhovoru: 17:45 hod.

Pohlaví: muž

Rok narození: 1955

Vzdělání: vysokoškolské

Rok nástupu do první zaměstnání: 1979

Rok sňatku: 1980
Počet dětí: 2
Povolání: konstruktér

Otázky týkající se proměny životních hodnot v oblasti manželství a rodiny

1) T: Má podle vás současný manželský svazek stejný význam jako před rokem 1989?

R5: „Jak já to vidím, chceš moji zkušenost, má, má a měl. Já to vidím nastejno, že ten význam toho manželského institutu má stejný význam“.

2) T: Dle údajů Českého statistického úřadu počet rozvodů stoupá. Myslíte si, že změna poměrů po roce 1989 mohla ovlivnit míru rozvodovosti? Pokud ano, jak?

R5: „Určitě ovlivnila, protože se berou mladí a ti už vyrostli do nového světa, který skýtá daleko víc možností nejenom finančních, osobní svobody, peněz, cestování a ten trend u těch mladých se posunul na ženění, vázání se daleko výš, než jsme to měli my. My jsme dostudovali, to to to to, trvalé jistoty, chata, ble ble ble jako v kolejích. Kdežto teď je daleko víc možností a ti mladí to využívají a jako vázat se manželstvím, myslím, že si to posouvají a užívají si možnosti. Takže já to vidím poměrně logicky a nevidím v tom jako nic špatného. Myslíte si, že změna poměrů mohla ovlivnit, jo, rozvodovost, samozřejmě, určitě, protože oni jdou za těma možnostma a možnost rozvést se pro ně není žádná překážka“.

T: Myslíš jako možnost rozvést se i pro generaci, naši generaci?

R5: „I dokonce generaci naší, protože se změnila situace, majetková, možnost cestování a ten pohyb mezi lidma je větší, možnosti jsou větší seznámit se, a když mám víc peněz a seznámím se s někým, tak chlapi do toho rubnou, nebo ženský do toho rubnou, takže je větší migrace mezi manželstvím, zas samozřejmě je větší rozvodovost logická“.

T: Takže mohla to ovlivnit právě ta změna společenských poměrů?

R5: „Ano, změna společenských poměrů ovlivnila větší rozvodovost“.

3) T: Změnily se podle vás materiální nároky a potřeby rodiny po roce 1989? Pokud ano, jak a s čím uvedená změna souvisí?

R5: „Určitě, to je zase s tím, že ten kapitalismus umožnil daleko větší možnost konzumu, spotřeby, nabídky zboží, to znamená že se změnila možnosti a podmínky a jak jsem řekl, lidé víc vydělávají, můžou víc cestovat, nabídka je větší, jdou za větším pozlátkem, konzumní společnost zavedla tento větší pohyb a tyto větší možnosti, takže lidi, lidi mají, mají větší nároky a potřeby, logicky, protože jsou větší možnosti, to je bez diskuse“.

Otázky týkající se proměny životních hodnot v oblasti výchovy a vzdělání

4) T: Domníváte se, že rodiče změnil přístup k výchově svých dětí po roce 1989? Pokud ano, jak tuto změnu hodnotíte?

R5: „No, určitě, protože se rodiče změnil v situaci společenské a začali realizovat více svoje možnosti a ty děcka taky začaly realizovat větší možnosti a volnost, protože rodiče na ně nemají čas, tak toho využívaly, zneužívaly, rodiče neměli na děcka čas, to je, to je vzájemné, jo, takže si myslím, že se změnil s novou situací, kdy začala větší honba za tím konzumem, možnostmi, tak v rodině, na sebe začali mít méně času, to si myslím. Ale není to obecně všude. Přístup k výchově dětí... no, měli by je za toto úskalí svobody, volnosti a demokracie a konzumní společnosti víc děti připravovat, myslím si, že je na to nepřipravují. Že nejdřív ty rodiče si to museli srovnat a někteří si to nesrovnali, natož aby se srovnaly děcka. No tak, myslím si, že se změnil přístup k výchově dětí po roce 1989, změnil. Jak tuto změnu hodnotíte? Hodnotím to, to je složitě odpovědět, jak tu změnu hodnotím. Změna je pozitivní po roce 1989, ale myslím, že za touto změnou lidi si spoustu věcí nestačili uvědomit a nedoceňují tu, nedoceňují tu velkou odpovědnost dál ty děcka vést, vysvětlit, připravit na život. Nejdřív se srovnávali rodiče, oni byli rozhození a ty děcka v tomto trošičku taky litaly mezi vrstevníky, myslím si, že je to víc rozhozené, že jsou děcka nedobré, neposlušné, arogantní, vidí to na rodičích, vidí to na politikách tu aroganci, to vidí celá společnost a ty děcka, to je čistý bílý papír, na který se to všechno podepisuje, oni začínají být odmalička mezi sebou agresivnější, tady ta společnost je agresivnější, tady se víc vládne silou a jak to člověk vidí nahoře u těch politiků, že oni nejdou... že to není služba pro lidi, ale je to služba pro sebe, a ty děcka a v rodině to ví, protože rodiče si o tom povídají, děcko slyší všechno, vnímá, ono to vnímá a ono ještě si to nedovede srovnat, ale už ví. Děcka možná víc ví než my. No, prostě, jak hodnotím změnu v přístupu k výchově dětí? Tu hodnotím nepozitivně“.

5) T: Jakou roli podle Vás hrálo vzdělání před rokem 1989 a jakou hraje nyní?

R5: „No tak vzdělání, pokud si to člověk uvědomí, kdo chce být vzdělaný, tak ví, že vzdělání hraje velkou roli, hrálo pořád velkou roli. Je pravda, že v minulém režimu to vzdělání bylo součástí zaběhnutého klišé, postupu na žebříčku, mělo to svůj efekt, mělo svoji hodnotu, vzdělání. Ono má i teď, jenomže teď zase, těch možností je víc, ta svoboda je větší a do toho vstoupila jedna věc. I když někdo je vzdělaný, dosáhne větších úspěchů? Já řeknu dokonce v uvozovkách a nemusím říkat, že to je i peněz, že je spousta lidí, kteří jsou nevzdělaní, ale přitom agresivnější, umí v tom chodit, jsou...podvodem a lži dokážou vydělat daleko víc peněz, a to mluvíme o těch, kteří se prolákli. A to nevíme o tom, o těch průserech, kteří jsou bohatí, úspěšní, že se na to ně ještě ani neproláklo. Takže to vzdělání možná pro někoho nemusí být jaksi žebříčkem hodnot, za kterým by tak šli, jak dřív“.

6) T: Domníváte se, že se změnil přístup k celoživotnímu vzdělávání po roce 1989? Pokud ano, jak?

R5: „Já si myslím, že se změnil. Protože celoživotní vzdělávání, to je to, co mě třeba baví. A, když mluvíme za sebe, tak si myslím, že má ještě větší význam celoživotní vzdělávání. V této společnosti, která je více loktová, to znamená agresivnější, dynamičtější, tak člověk musí s touto dynamickou dobou, s touto změnou jít dopředu a kdo si to uvědomuje, tak prostě na sobě pracuje. Těch možností je daleko víc, já se můžu vzdělávat a vzdělávám. Internet, možnosti X kanálů, cizí svět mám na dlani, jo, a to všechno člověk přijímá a musí, pokud chce být IN. To znamená IN, grow up nebo růst nahoru“.

Otázky týkající se proměny životních hodnot v oblasti práce a volného času

7) T: *Myslíte si, že se změnila hodnota pojmu práce pro život člověka? Pokud ano, jak?*

R5: „No jo, změnila, no. Práce byla taková nutnost, když se jaksi člověk uživil, vyrobil si peníze na co potřeboval a bylo to takové prefabrikované a pokud nebyl funkcionář a do politiky nebudeme zabíhat, kde se přeskakovalo, tak, lidi to štválo, ale stejně nic nenadělali. Změny v pojmu práce, jo? Já si myslím, že zafungoval ten kapitalismus, že kdo **ztrácí práci, tak opravdu jde na žebříčku dolů** a mít práci si hodně lidí uvědomuje, že musí na sobě pracovat a že pro život, **pro toho člověka je zásadní mít práci, ve které ne jenom že chodím jenom do práce, ale že se realizuji, že se snažím být i v té práci úspěšný**, a to jsme si řekli, protože ty lokty ostatních jsou jako tvrdé a člověk musí na sobě pracovat. No hodnota pojmu práce, je tu jedna, jedna věc k pojmu práce. Že zase **tato změna přinesla možnosti, být bohatý a úspěšný bez velké práce**. Že teda je to relativní, nebo v uvozovkách velká práce. Zase ti co jsou úspěšní podvodníci, makléři a různí hochštapleři, tak to je taky práce. Vymyslet to, zmafiovat, gangstersky se dopracovat, dejme tomu to je taky práce, řekl bych možná náročnější, ale jde o to, že prospěšná práce, která zvyšuje úroveň společnosti, nemyslím práci, kde se parazituje na společnosti. Ono **je práce, která dovede parazitovat na společnosti**, ale my mluvíme o práci, která, **kteřá zvyšuje úroveň společnosti**. Ale tady si myslím, že ten pojem hodnoty práce, no jo jo, je tu jedno, jedno to propadlo, to znamená **nemám práci a su na tom velmi špatně**, no“.

8) T: *Byla nebo je spojována práce s postavením člověka ve společnosti? Pokud ano, bylo tomu tak již před rokem 1989 nebo až po něm?*

R5: „**Práce s postavením člověka byla i předtím, je i teď**. Tady zase je to variace na téma stejné, stejné téma, co jsme si řekli minule... je postavení člověka ovlivněno prací, co děláš? Není důležité, ale co děláš, ale jak to děláš. Teď řeknu ještě jeden můj zásadní poznatek. Nejdůležitější je, s kým to děláš. To znamená kolega v práci, jakého máš ředitele, jaký máš tým, ale můžeš to vzít na jakoukoliv oblast lidské činnosti, jak to děláš je rozhodující a dokonce s kým, jo. Takže“

T: *Má to vliv na postavení člověka, určitá pozice pracovní?*

R5: „Má, má, **bylo to tehdy, je i teď**. No, takže myslím si, že...“

T: *Že rok 1989, měl na to vliv, nebo neměl?*

R5: „**Měl na to zase vliv, větší dynamikou a většími možnostmi, ale myslím, že ten princip otázky, postavení člověka ve společnosti zůstává pořád**“.

9) T: *Domníváte se, že po roce 1989 nastaly změny ve způsobech trávení volného času? Pokud ano, jaké?*

R5: „No jo zas, jako změna je, společnosti přinesli změny možnosti trávení volného času, tady se to rozeběhlo úžasně, protože ty možnosti se rozšířily ve sportu, v kultuře, hlavně volnost cestování, **víc se začalo vydělávat** a takže toto všechno přineslo dynamiku v možnostech trávení volného času. Já to vidím, kolik je fitness, kolik lidí sportuje, jak se rozběhl byznys se sportovním nářadím, oblečením. Kultura trošičku, to je, ta nemá takovou dynamiku, ta, ten sport považují trošičku za prvoplánový, protože tam lidi dají hodně na možnosti v oblékání, sportovní, možnosti lyžařské oblékání, prezentace svého bohatství. V té kultuře, jakože někdo je tklivý nebo emotivně sedí v obleku v divadle, tam ta prestiž nemusí tak být, **ono se ta prestiž lidí projevuje v trávení volného času v cestování**, v daleko větších možnostech, a **to sežere hodně peněz**, takže ty možnosti jsou velké“.

T: *Takže si myslíte, že ty možnosti přišly právě s tou demokracií?*

R5: „Jsou daleko větší, s demokracií a budováním prvobytně kapitalistické společnosti se otevřely velké možnosti, takže ta změna je hodně hodně velká. I když podstata trávení volného času v podstatě zůstala, třeba u nás, starších a báječných, podstata volného času zůstala stejná. Aspoň u mě. Jak jsme si řekli, ta muzika divadlo u mě jde, možnosti jsou větší, ale tím, že jsem měl zadělané od malička nebo byl jsem vychovaný a vychoval jsem se na... ve sportu, kultuře, divadlo, tak toto jedu a přijímám akorát větší možnosti. Jinak jako se, dejme tomu, změnilo trochu možnosti, to je pravda. Ale ten grunt zůstal, že, a plynule jsem vjel do toho a užívám si větších možností. Takže nastaly změny, nastaly“.